

Fond za humanitarno pravo

Zaobilaženje pravde:

Zastarelost kao mehanizam uskraćivanja
prava žrtvama rata na naknadu štete

Fond za humanitarno pravo

Zaobilaženje pravde:

Zastarelost kao mehanizam uskraćivanja
prava žrtvama rata na naknadu štete

Beograd,
jun 2018. godine

Sadržaj

SKRAĆENICE KORIŠĆENE U TEKSTU	4
REZIME	5
I. UVOD	9
i. Društveno-politički kontekst	9
ii. Rokovi zastarelosti potraživanja naknade štete	9
iii. Zastarelost u praksi sudova i položaj žrtava	10
II. ZASTARELOST POTRAŽIVANJA NAKNADE ŠTETE	12
i. Opšti rok zastarelosti potraživanja naknade štete	13
a. Opšti principi	13
b. Primena opštih principa u praksi	15
ii. Zaključak	19
III. ZASTARELOST POTRAŽIVANJA NAKNADE ŠTETE PROUZROKOVANE KRIVIČNIM DELOM	22
IV. ZASTARELOST POTRAŽIVANJA NAKNADE ŠTETE PROUZROKOVANE KRIVIČNIM DELOM PREMA UČINIOCU I PREMA ODGOVORNOM LICU	24
i. Opšti principi i razvoj sudske prakse	24
ii. Pojedinačni slučajevi	26
iii. Osnov odgovornosti Republike Srbije	29
V. PREKID I ZASTOJ ZASTARELOSTI POTRAŽIVANJA NAKNADE ŠTETE PROUZROKOVANE KRIVIČNIM DELOM	31
i. Opšti principi i razvoj sudske prakse	31
ii. Prekid i zastoj zastarelosti u postupcima naknade štete proistekle u ratu	36
VI. OVLAŠĆENJE PARNIČNOG SUDA DA REŠAVA O POSTOJANJU KRIVIČNOG DELA KAO PRETHODNOM PITANJU	37
i. Razvoj sudske prakse	37
ii. Postojanje krivičnog dela kao prethodno pitanje u parničnim postupcima u kojima je FHP zastupao oštećene	44
iii. Zaključak	46
VII. RAČUNANJE ROKOVA ZASTARELOSTI POTRAŽIVANJA NAKNADE ŠTETE PROISTEKLE IZ KRIVIČNOG DELA	48
VIII. SUDSKA PRAKSA U DRUGIM DRŽAVAMA BIVŠE JUGOSLAVIJE	53

Skraćenice korišćene u tekstu

FHP	Fond za humanitarno pravo
ZOO	Zakon o obligacionim odnosima
ZPP	Zakon o parničnom postupku
ZZP	Zakon o zastarelosti potraživanja
RS	Republika Srbija
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
VS	Vojska Srbije
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava

Rezime

U poslednjoj deceniji dvadesetog veka Republika Srbija je bila učesnica svih ratnih sukoba na prostorima bivše Jugoslavije. Osim velikog broja ubijenih, nestalih i izbeglica, kao posledica ratnih dejstava, nastala je i ogromna materijalna i nematerijalna šteta.

Obaveza Republike Srbije da žrtvama¹ kršenja ljudskih prava obezbedi pravično obeštećenje proizlazi ne samo iz materijalnopravnih odredaba Ustava i domaćih zakona, već i međunarodnih konvencija koje je ratifikovala.

Žrtve potražuju pravo na reparacije u sudskim postupcima protiv Republike Srbije na osnovu odredbe člana 35 st. 2 Ustava Republike Srbije² i odredaba članova 172 st. 1³ i 180 st. 1⁴ Zakona o obligacionim odnosima.

Sa druge strane, obaveza obeštećenja žrtava kršenja ljudskih prava sadržana je u međunarodnim konvencijama koje je Republika Srbija ratifikovala, poput Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima,⁵ Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije,⁶ Konvencije protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja,⁷ Konvencije o pravima deteta⁸ i Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.⁹

5

- 1 Termin „žrtva“ podrazumeva osobu koja je, individualno ili kolektivno, pretrpela štetu, uključujući fizičku povredu ili mentalno oštećenje, emocionalnu patnju, finansijski gubitak ili značajno umanjenje svojih fundamentalnih prava, kroz dela ili propuste koji predstavljaju teško kršenje međunarodnog krivičnog zakona ili teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Termin „žrtva“ takođe uključuje, tamo gde je to primenljivo, neposrednu porodicu ili izdržavane članove porodice direktne žrtve i osoba kojima je naneta povreda u pokušaju da pomognu žrtvama u nevolji ili da spreče viktimizaciju“, Osnovni principi i smernice prava na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava, Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 60/147 od 16. decembra 2005. godine.
- 2 Svako ima pravo na naknadu materijalne ili nematerijalne štete koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom prouzrokuje državni organ, imalac javnog ovlašćenja, organ autonomne pokrajine ili organ jedinice lokalne samouprave.
- 3 Pravno lice odgovara za štetu koju njegov organ prouzrokuje trećem licu u vršenju ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija.
- 4 Za štetu nastalu smrću, telesnom povredom ili oštećenjem, odnosno uništenjem imovine fizičkog lica usled akata nasilja ili terora, kao i prilikom javnih demonstracija i manifestacija, odgovara država čiji su organi po važećim propisima bili dužni da spreče takvu štetu.
- 5 Čl. 2 i 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71).
- 6 Član 6 Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 31/67).
- 7 Član 14 Konvencije protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 9/91).
- 8 Član 39 Konvencije o pravima deteta (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i 2/97 i Sl. list SRJ, br. 7/02).
- 9 Čl. 13 i 41 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (*Sl. list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/03).

Sudska praksa međunarodnih tela je zagantovana prava na obeštećenje razradila i kroz svoje odluke.¹⁰

Uprkos ovako jasnim odredbama i međunarodnog i domaćeg prava, kao i sudskoj praksi međunarodnih tela, žrtve u postupcima pred domaćim sudovima gotovo uopšte nisu u mogućnosti da realizuju svoje pravo na reparaciju. Prepreke sa kojima se suočavaju su različite, počev od nametanja nesrazmernog tereta dokazivanja oštećenima, preko višegodišnjeg trajanja sudskih postupaka, do nepoverenja u navode žrtava ili dokaze koje predlažu.

Jedna od većih prepreka koje se stavljaju pred žrtve jesu i odredbe o zastarelosti potraživanja naknade štete, odnosno način na koji ih tumače i primenjuju sudije u Srbiji.

6

Iako je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila Rezoluciju o osnovnim principima i smernicama prava na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja ljudskih prava,¹¹ koja u odeljku IV uređuje pitanje zastarelosti na način da „tamo gde je to predviđeno primenjivim ugovorom ili je sastavni deo drugih međunarodnih pravnih obaveza, odredbe o zastarelosti se neće primenjivati na teška kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava koje predstavljaju zločine na osnovu međunarodnog prava“, može se zaključiti da za domaće sudove ovaj akt nema nikakvu pravnu važnost. Sudovi i dalje restriktivno primenjuju odredbe o zastarelosti potraživanja naknade štete, suprotno onome što je smisao i cilj njihove sadržine.

Pored restriktivne primene odredaba koje regulišu zastarelost potraživanja naknade štete, značajan problem za žrtve predstavlja i nekonzistentnost sudske prakse domaćih sudova. Decenijama unazad, pravosuđe Srbije nije u stanju da adekvatno odgovori na niz pitanja koja su se javljala u sudskoj praksi, od kojih su najupečatljivija:

- Da li produženi rok zastarelosti važi samo prema štetniku ili i prema licu koje za štetnika odgovara?
- Da li se odredbe Zakona o obligacionim odnosima o prekidu i zastoju zastarelosti primenjuju i u slučaju kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom?

10 Videti npr. *Cyprus v. Turkey*, predstava br. 25781/94, presuda od 10. maja 2001. godine; *Hajrizi Dzemajl et al. v. Yugoslavia*, Comm. No. 161/2000, U. N. Doc. CAT/C/29/D/161/2000, 2. decembar 2002. godine; *Maria del Carmen Almeida de Quinteros et al. v. Uruguay*, UN, Com. No. 107/1981, U.N. Doc. CCPR/C/OP/2, 21. jul 1983. godine.

11 Rezolucija br. 60/147 od 16. decembra 2005. godine.

- Da li je parnični sud ovlašćen da, za potrebe primene privilegovanog roka zastarelosti, rešava o postojanju krivičnog dela kao prethodnom pitanju?

Lista spornih pravnih pitanja nije kompletirana ovim spiskom.

Fond za humanitarno pravo (FHP) je, na početku rada na ovom izveštaju, u svojoj arhivi raspolagao značajnom sudskom praksom proisteklom iz parničnih postupaka koje je, u ime oštećenih, vodio protiv Republike Srbije za naknadu štete.

Pored arhivske građe, FHP je uputio i zahtev za pristup informacijama od javnog značaja Apelacionom sudu u Beogradu koji je, u najvećem procentu, postupao kao drugostepeni sud po žalbama na presude osnovnih sudova u Beogradu ili Višeg suda u Beogradu, pred kojima su se vodili prvostepeni postupci. Na taj način je FHP prikupio preko 30 drugostepenih odluka koje su analizirane u ovom izveštaju.

Osim sopstvene arhive FHP-a i odluka dobijenih po zahtevu za pristup informacijama od javnog značaja, kao izvor za izveštaj poslužila je i bogata sudska praksa koja je dostupna na internetu u pravnim onlajn bazama – na sajtovima Ustavnog suda, Vrhovnog kasacionog suda i Apelacionog suda u Beogradu.

Izveštaj ne ukazuje samo na činjenicu da je sudska praksa nekonzistentna, već primarno na uočljivu nameru domaćeg pravosuđa da se zakonske norme o zastarelosti naknade štete tumače tako da se žrtvama teškog kršenja ljudskih prava u prošlosti uskrati pravo na obeštećenje, uz obrazloženje da je protekao zakonski rok u kojem su oni svoje pravo mogli zaštititi. Ovakva proizvoljna i arbitrarna primena odredaba zakona koje regulišu zastarelost naknade štete na štetu žrtava može se podvesti pod grubu povredu prava na pravično suđenje koje garantuju domaći i međunarodni propisi.

7

I. Uvod

i. Društveno-politički kontekst

U oružanim sukobima vođenim na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 2001. godine, život je izgubilo više od 130.000 osoba, oko 4,5 miliona je izbeglo ili je raseljeno, dok se u regionu i dalje traga za više od 10.000 nestalih; u Srbiju je tokom sukoba u Hrvatskoj i BiH i po njegovom okončanju pristiglo više od pola miliona izbeglica, dok je u periodu od 1999. do 2005. godine sa Kosova došlo više od 200.000 interno raseljenih lica, čime je Srbija postala zemlja sa najvećim brojem izbeglica u Evropi i jedna od pet na svetu sa najdugotrajnijom izbegličkom krizom.¹²

Kao posledica aktivne uloge Srbije u svim sukobima i zločina koji su izvršeni na prostoru bivše Jugoslavije, veći broj njenih vojnih, policijskih i političkih zvaničnika je osuđen pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) zbog teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava.

Sa druge strane, postupke pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu karakteriše odsustvo pravnosnažnih osuđujućih krivičnih presuda za ova dela, neprocesuiranje visokorangiranih vojnih i policijskih zvaničnika, što posledično vodi i neodgovornosti države za zločine koji su njeni organi izvršili.

Izostanak pravnosnažnih presuda nije karakterističan samo za krivične postupke. Pored činjenice da krivična pravda nije zadovoljena, žrtve nisu u mogućnosti da zadovolje ni svoja prava na reparacije. Nespremnost da se prihvati odgovornost za učinjene zločine u sudskim odlukama za naknadu štete se manifestuje kroz nametanje nesrazmernog tereta dokazivanja oštećenima, nepoverenje u njihova svedočenja i dokaze koje dostavljaju, prenisko dosuđene iznose naknade pretrpljene štete, minimiziranje uloge i odgovornosti državnih organa ili tumačenje odredaba o zastarelosti potraživanja naknade štete na štetu žrtava.

ii. Rokovi zastarelosti potraživanja naknade štete

Zastarelost potraživanja naknade štete regulisana je odredbama članova 376 i 377 Zakona o obligacionim odnosima (ZOO).

12 Videti izveštaj FHP „Pravo žrtava na reparacije u Srbiji i standardi Evropskog suda za ljudska prava“, izveštaj za 2014/2015. godinu, 2016, str. 5.

Potraživanje naknade prouzrokovane štete zastareva za tri godine od kada je oštećenik saznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo,¹³ dok u svakom slučaju ovo potraživanje zastareva za pet godina od kada je šteta nastala.¹⁴ Pored toga, ZOO je predvideo i tzv. „privilegovani“ rok zastarelosti koji pruža mogućnost oštećenima da, u slučaju štete koja je prouzrokovana krivičnim delom, njenu naknadu potražuju u rokovima koji su propisani za zastarelost krivičnog gonjenja.¹⁵

Za određivanje trenutka nastanka štete nije dovoljno samo saznanje da je šteta nastupila, već je potrebno saznanje o vrsti i obimu štete, odnosno o tome kada su štetne posledice dobile oblik konačnog stanja.¹⁶

Pored domaćih propisa, od značaja je i Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o osnovnim principima i smernicama prava na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja ljudskih prava¹⁷, koja u **odeljku IV** uređuje pitanje zastarelosti na način da „tamo gde je to predviđeno primenjivim ugovorom ili je sastavni deo drugih međunarodnih pravnih obaveza, odredbe o zastarelosti se neće primenjivati na teška kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava koje predstavljaju zločine na osnovu međunarodnog prava“.

10

iii. Zastarelost u praksi sudova i položaj žrtava

I pored činjenice da zakonske norme dosta jasno uređuju pitanje zastarelosti potraživanja naknade štete, sudovi su u njihovom tumačenju i primeni stvorili niz protivrečnosti, nejednako rešavali istovetne situacije i primenjivali različite kriterijume. Kao posledica takvog pristupa u primeni normi i njihovom tumačenju, sudsku praksu domaćih sudova karakteriše nekonzistentnost, restriktivna, proizvoljna, arbitrarna i primena prava po automatizmu.

Kako izveštaj pokazuje, u gotovo svim situacijama su odredbe o zastarelosti potraživanja primenjivane na takav način da se žrtvama negira pravo na naknadu

13 Član 376 st. 1 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

14 Član 376. st. 2 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

15 Kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kada istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja. Prekid zastarevanja krivičnog gonjenja povlači za sobom i prekid zastarevanja zahteva za naknadu štete. Isto važi i za zastoj zastarevanja

16 Videti Presudu Vrhovnog suda Srbije Rev-260/05, Rev-751/01, Rešenje Okružnog suda u Čačku Gž-187/05.

17 Rezolucija br. 60/147 od 16. decembra 2005. godine.

štete. Sudovi ne uzimaju u obzir činjenicu da je pretrpljena šteta posledica ratnih sukoba i krivičnih dela, koja već sama po sebi povlači primenu „privilegovanih“ rokova zastarelosti, ako ne i isključuje zastarelost u skladu sa Osnovnim principima i smernicama prava na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja ljudskih prava, niti se obaziru na okolnost da žrtve (građani drugih republika bivše SFRJ) ni u kom slučaju nisu mogle da se služe svojim pravom na vođenje postupka pred sudovima Srbije tokom cele poslednje decenije XX veka zbog ratova na prostoru bivše Jugoslavije.

Pored toga, domaći sudovi su sva sporna pitanja vezana za institut zastarelosti (način primene, početak rokova zastarelosti, prekid i zastoje i dr.) tumačili nejednako i uglavnom na štetu žrtava. Ovakav pristup je doveo do nekonzistentne i nepredvidive sudske prakse koja vodi zaključku da se ne može van razumne sumnje isključiti postojanje namere sudija da odredbe o zastarelosti potraživanja naknade štete usko tumače i time onemogućavaju oštećene da ostvare svoje pravo na reparacije. Na taj način, ugrožava se njihovo pravo na pravično suđenje zagarantovano kako domaćim tako i međunarodnim propisima.

FHP je do sada zastupao preko 1000 žrtava u parničnim postupcima za naknadu štete zbog torture u pritvoru, prisilnih mobilizacija, torture u logorima na teritoriji Srbije, prisilnih nestanaka, ratnih zločina protiv civilnog stanovništva i sl.

11

U ne malom broju ovih sudskih postupaka, domaći sudovi su imali stav da su zahtevi oštećenih neosnovani, jer su protekli opšti rokovi zastarelosti od tri, odnosno pet godina od dana kada je šteta nastala. Pored toga, iako je u gotovo svim slučajevima reč o šteti koja je nastala kao posledica izvršenih krivičnih dela, sudovi su smatrali da nema mesta primeni „privilegovanog“ roka zastarelosti, jer nema pravnosnažnih osuđujućih krivičnih presuda protiv izvršilaca krivičnih dela da bi se oni mogli primeniti.

Sa druge strane, domaći sudovi su odstupili od pravila da se ne mogu primeniti „privilegovani“ rokovi zastarelosti bez pravnosnažne osuđujuće krivične presude, kada je, 1999. godine, Građansko odeljenje Vrhovnog suda Srbije zauzelo stav da je „šteta prouzrokovana pripadnicima bivše JNA (pogibija, ranjavanje) u oružanim sukobima sa paravojnim formacijama bivših republika SFRJ do dana njihovog međunarodnog priznanja od strane Generalne skupštine OUN, 22. maja 1992. godine, prouzrokovana krivičnim delom oružane pobune iz člana 124 KZ Jugoslavije, pa njeno potraživanje zastareva u roku od 15 godina propisanom za zastarelost krivičnog gonjenja za to delo (član 377. stav 1. ZOO)“.

Nadalje, domaći sudovi su tek nakon intervencije Ustavnog suda napustili praksu utemeljenu na stavu da se „privilegovani“ rok zastarelosti može primeniti samo u

odnosu na neposredne izvršioce krivičnih dela (poput pripadnika vojske i policije koji su činili zločine), a ne i na odgovorno lice – državu u čije ime su ti zločini izvršeni.

Ovo su samo neki od primera nekonzistentnosti postupanja domaćih sudova i arbitrarnosti u primeni prava. Cilj ovog izveštaja je da upozna javnost ne samo sa nekonzistentnom sudskom praksom u primeni zakonskih odredaba koji se tiču zastarelosti potraživanja naknade štete, već i tendencijom sudova da ove zakonske norme tumače i primenjuju na štetu žrtava, kao i stepenom pravne nesigurnosti koju takvo postupanje sudova unosi u pravni sistem Republike Srbije.

II. Zastarelost potraživanja naknade štete

ZOO poznaje tri vrste zastarelosti zahteva za naknadu štete:

- Zastarelost potraživanja u slučaju deliktne odgovornosti za štetu¹⁸
- Zastarelost potraživanja naknade štete koja je nastala povredom ugovorne obaveze¹⁹
- Zastarelost potraživanja naknade štete prouzrokovane krivičnim delom²⁰

12

U zavisnosti od vrste štete koja je izvor obaveze, zavise i rokovi zastarelosti koji će se primeniti u konkretnom slučaju.

ZOO pravi razliku i između materijalne i nematerijalne štete koju pojedinac može pretrpeti. Dok je kod materijalne štete zakonska norma precizna i navodi da se obaveza naknade štete smatra dospelom od trenutka nastanka štete,²¹ odeljak ZOO koji reguliše naknadu nematerijalne štete ne sadrži ovako izričitu odredbu koja definiše taj trenutak. Uprkos tome, nema razumnih ni opravdanih razloga da se od ove zakonske norme odstupi ni u slučaju nematerijalne štete, uz prethodno postignuti konsenzus da šteta može da nastane istovremeno sa preduzimanjem štetne radnje, ili naknadno odnosno kasnije, po preduzimanju radnje štetnika.

18 Član 376 st. 1 i 2 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

19 Član 376 st. 3 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

20 Član 377 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

21 Član 186 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

Sudska praksa je postigla ovaj konsenzus i godinama unazad nije odstupila od ovog načelnog stava. U slučaju da se momenat nastanka štete i momenat preduzimanja štetne radnje ne poklapaju, potraživanje naknade štete dospeva u trenutku kada je šteta nastala.²² Od tog trenutka počinje da teče rok zastarelosti koji se naziva objektivnim ili apsolutnim rokom. U okviru objektivnog roka teče subjektivni ili relativni rok zastarelosti potraživanja, koji se primarno primenjuje u svakom konkretnom slučaju. Preciznije, objektivni rok služi da ograniči tok subjektivnog roka ukoliko se desi da subjektivni rok ističe nakon proteka objektivnog roka.

Zastarelost počinje da teče prvog dana posle dana kada je poverilac imao pravo da zahteva ispunjenje obaveze ako zakonom za pojedine slučajeve nije propisano nešto drugo,²³ a nastupa kada istekne poslednji dan zakonom određenog roka.²⁴

i. Opšti rok zastarelosti potraživanja naknade štete

a. Opšti principi

Potraživanje naknade prouzrokovane štete zastareva za tri godine od kada je oštećenik saznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo,²⁵ dok u svakom slučaju ovo potraživanje zastareva za pet godina od kada je šteta nastala.²⁶

13

Ako se pođe od ranije pomenutog stava koji je izgradila sudska praksa da momenat preduzimanja štetne radnje i momenat nastanka štete ne moraju nužno da se poklapaju i da potraživanje naknade štete dospeva u trenutku kada je šteta nastala, a ne kada je štetna radnja preduzeta, onda je zadatak sudova da utvrde trenutak nastanka štete.

Za određivanje trenutka nastanka štete nije dovoljno samo saznanje da je šteta nastupila, već je potrebno saznanje o vrsti i obimu štete, odnosno saznanje o tome kada su štetne posledice dobile oblik konačnog stanja.²⁷

Sudska praksa najviših sudova definisala je zastarelost potraživanja pojedinih vidova naknade nematerijalne štete na sledeći način:

22 Videti: Presude Vrhovnog suda Srbije Rev-1025/01; Prev-82/00; Rev-1313/00; Rev-260/05;

23 Član 361. st. 1 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

24 Član 362 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

25 Član 376 st. 1 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

26 Član 376. st. 2 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

27 Videti Presudu Vrhovnog suda Srbije Rev-260/05, Rev-751/01, Rešenje Okružnog suda u Čačku Gž-187/05.

„Zastarelost potraživanja naknade nematerijalne štete za fizičke bolove počinje teći od prestanka bolova, za strah od prestanka straha, za duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti od završetka lečenja i saznanja za trajno umanjenje životne aktivnosti ili pogoršanja zdravstvenog stanja od dana saznanja za novu težu posledicu.“²⁸

Istovetni stavovi su izneti u velikom broju odluka redovnih sudova i moglo se zaključiti da je pravosuđe usaglasilo stav u pogledu načina na koji se utvrđuje momenat nastanka štete i trenutka od kog počinje da teče rok zastarelosti.²⁹ **Preciznije, mišljenje sudova je bilo utemeljeno na tvrdnji da objektivni petogodišnji rok zastarelosti počinje da teče od trenutka kada se konsoliduje stanje oštećenog po svakom od osnova (fizički bol, strah, duševni bol zbog umanjenja životne aktivnosti), dok u okviru objektivnog roka teče subjektivni trogodišnji rok zastarelosti i vezuje se za saznanje oštećenog za obim i oblik štete, kao i za učinioca.**

28 Videti rešenje Vrhovnog suda Srbije Rev-1427/05.

29 „...za početak toka zastarevanja deliktne štete relevantno [je] saznanje oštećenika za štetu i za lice (štetnika) koje je štetu prouzrokovalo. Pod štetom se podrazumeva i obim štete. U slučaju kada je šteta nastala, ali se njen obim još ne zna (procenat i manifestacije umanjenja životne aktivnosti koje se pogoršavaju vremenom), obim štete se ne može utvrditi i upodobiti početnom momentu nastanka štete već završetku lečenja, jer se tek tada može utvrditi stepen telesnog oštećenja i manifestacije umanjenja životne aktivnosti.“ (iz presude Vrhovnog suda Srbije Rev II-257/06); „...utvrđivanje obima štete tužioca ima se ceniti momentom završetka lečenja, a to treba da utvrdi veštak medicinske struke, a ne da se utvrđuje momentom prijema rešenja kojim je utvrđen stepen invalidnosti tužioca.“ (Rešenje Okružnog suda u Čačku Gž-543/04); „...rok zastarelosti kod psihičkih oboljenja kod kojih je ishod lečenja neizvestan i može trajati do kraja života teče od kad je bolest tužioca dobila konačan oblik, a u konkretnom slučaju je to dan davanja nalaza i mišljenja veštaka, jer je tužilac tada saznao za obim štete, odnosno za procenat umanjenja životne aktivnosti, a od tog dana nisu protekli ni subjektivni ni objektivni rok zastarelosti propisani odredbom člana 376 Zakona o obligacionim odnosima“ (Presude Apelacionog suda u Beogradu Gž-627/10, Gž-1960/10); „Zastarelost potraživanja naknade po osnovima nematerijalne štete počinje teći od datuma kada je konsolidovano stanje po svakom od tih osnova.“ (Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž1-6393/10); „Sama po sebi činjenica otkrivanja i identifikovanja bolesti od koje su tužioci oboleli nije dovela do početka rokova zastarelosti propisanih odredbama člana 376 ZOO. Naime, tek kada je (ocenom nalaza i mišljenja sudskih veštaka) utvrđen procenat umanjenja opšte životne sposobnosti tužilaca, tek se tim trenutkom ima smatrati da je nastupila posledica štetnog događaja. Kako obaveza naknade štete dospeva kada nastupi posledica (a ne kada se izvrši radnja kojom se prouzrokuje posledica), to se rok zastarelosti naknade štete mora računati od momenta kada je utvrđeno da je tužiocima opšta životna sposobnost umanjena za po 15%. Dakle, pod posledicom ovog štetnog događaja ne podrazumeva se samo bolest od koje su tužioci oboleli, već konkretno umanjenje njihove životne sposobnosti zbog tog duševnog oboljenja. Otuda je za pravilnu ocenu istaknutog prigovora zastarelosti potraživanja kod ovog vida nematerijalne štete bitno utvrditi kada je i u kom procentu došlo do umanjenja opšte životne sposobnosti tužilaca, jer od tog momenta dospeva pravo oštećenih lica tj. tužilaca da od tužene zahtevaju naknadu nematerijalne štete.“ (iz presude Apelacionog suda u Beogradu Gž-7971/10).

Ilustrovano primerom bi izgledalo ovako: *Oštećeni X je bio izložen maltretiranju u pritvoru gde je trpeo fizičke bolove, strah i duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti. Iz pritvora je izašao 1. marta 1998. godine. Tri godine kasnije (1. marta 2001. godine), obratio se lekarima koji su utvrdili da je trpeo fizičke bolove različitog intenziteta do 1. oktobra 1998. godine; strah različite jačine do 1. decembra 1998. godine, da ima umanjenje životne aktivnosti od 10% koje se manifestuje u posttraumatskom stresnom poremećaju (PTSP) koji je konačan oblik dobio 1. februara 2001. godine. Tužbu za naknadu štete podneo je 1. novembra 2003. godine. Primenjujući zauzete stavove sudova, oštećeni: (1) **ne bi imao** pravo na naknadu štete za pretrpljene fizičke bolove, jer mu je protekao i subjektivni i objektivni rok (istekao je najkasnije 1. oktobra 2003. godine); (2) **bi imao** pravo na naknadu štete za pretrpljeni strah, jer mu objektivni rok teče od 1. oktobra 1998. godine (nastanak štete), a subjektivni od 1. marta 2001. godine (dan saznanja za obim i oblik štete); (3) **bi imao** pravo na naknadu štete za umanjenje životne aktivnosti zbog PTSP, jer mu objektivni rok počinje teći od 1. februara 2001. godine, a subjektivni od 1. marta 2001. godine.*

Ovakvim pristupom se obezbeđivala konzistentnost sudske prakse dugi niz godina i poštovanje uspostavljenog pravila da objektivni rok zastarelosti potraživanja naknade štete počinje teći od nastanka štete, a taj trenutak se ne mora poklopiti sa vremenom pričinjene štete, odnosno samim štetnim događajem.³⁰

b. Primena opštih principa u praksi

FHP se u nekoliko parničnih postupaka susreo sa drugačijom praksom domaćih sudova u slučajevima kada su odlučili da ovakav pristup u primeni odredaba o zastarelosti potraživanja naknade štete promene, bez ikakvog uporišta u izmenama ZOO ili opravdanom razlogu da se norma drugačije protumači. U nastavku sledi prikaz samo nekih od njih.

Slučaj Bylykbashi i dr

Trojica tužilaca u ovoj parnici su, u periodu od maja 1999. godine pa do aprila 2000, odnosno januara 2001. godine, bila lišena slobode, maltretirana od strane pripadnika policije, a tokom boravka u pritvoru i od strane čuvara u Kazneno-popravnim zavodu u Požarevcu.

Tužbom od 4. maja 2010. godine, tužioci su tražili naknadu nematerijalne štete protiv Republike Srbije – Ministarstva unutrašnjih poslova zbog pretrpljenih duševnih bolova

³⁰ Presuda Vrhovnog suda Srbije Rev-1025/01.

usled umanjenja opšte životne aktivnosti koju su pretrpeli kao posledicu torture i koja se manifestuje u vidu hroničnog posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP).

Presudom Prvog osnovnog suda u Beogradu P-71250/2010 od 12. decembra 2011. godine, zahtev tužilaca je u celini odbijen uz obrazloženje da, uprkos činjenici što je kod tužilaca utvrđeno umanjenje opšte životne aktivnosti od 10%, zastarelost je ipak nastupila, jer su prvi pojavni oblici bolesti, po nalazu veštaka, nastupili 2–3 meseca po izlasku iz zatvora. S obzirom na to da su tužioci lečenje započeli 2000. godine, a da je tužba podneta 2010. godine, protekli su rokovi propisani odredbom člana 376 ZOO. Na zaključak veštaka da je oboljenje kod tužilaca dobilo svoj konačni oblik 2008, odnosno 2009. godine, prvostepeni sud se nije osvrtao.³¹

Beogradski apelacioni sud je u postupku po žalbi ukinuo prvostepenu presudu rešenjem Gž-1553/2012 od 5. decembra 2012. godine i naložio ponovno suđenje. U obrazloženju svoje odluke, drugostepeno veće je navelo da je potrebno razjasniti kada je oboljenje iz akutnog prešlo u hronični oblik, jer se od tog trenutka smatra da je dobilo svoj konačni oblik. Po stavu žalbenog veća, ovo je bio momenat od kog se računaju rokovi zastarelosti, jer su od tog trenutka tužioci znali, odnosno mogli znati da boluju od hroničnog PTSP.³²

16

U ponovljenom postupku, prvostepeni sud je postupio po nalogu žalbenog veća, saslušao sudskog veštaka koji je ostao pri stavu da su tužioci saznali da boluju od PTSP 2008, odnosno 2009. godine, kada su se obratili lekaru, i doneo presudu kojom je delimično usvojio zahtev tužilaca za naknadu nematerijalne štete. U obrazloženju svoje odluke prvostepeni sud je naveo da je nesporna činjenica da su pojavni oblici bolesti nastupili 2–3 meseca po izlasku iz pritvora, ali da je po nalazu veštaka bolest dobila svoj konačni oblik 2008. godine odnosno 2009. godine, od kog momenta počinju da teku rokovi zastarelosti propisani članom 376 ZOO. S obzirom na to da je tužba u ovoj parnici podneta 2010. godine, prvostepeni sud je zaključio da potraživanje nije zastarelo.³³

Parnične stranke su izjavile žalbe protiv ovakve odluke (tužioci u odnosu na visinu dosuđenog iznosa, a tužena u odnosu na osnov i visinu zahteva), ali je apelaciono veće potvrdilo prvostepenu odluku svojom presudom Gž-268/2015 od 18. februara 2015. godine. Drugostepeno veće je u potpunosti prihvatilo argument prvostepenog sudije vezan za primenu materijalnopравnih odredaba o zastarelosti potraživanja i konačnog oblika oboljenja kao početka računanja rokova zastarelosti.³⁴

31 Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu P-71250/2010 od 12. decembra 2011. godine.

32 Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Gž-1553/2012 od 5. decembra 2012. godine.

33 Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu P-1538/2013 od 19. aprila 2013. godine.

34 Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž-268/2015 od 18. februara 2015. godine.

Republičko javno pravobranilaštvo je izjavilo izuzetnu reviziju protiv ove odluke Apelacionog suda u Beogradu, koju je Vrhovni kasacioni sud prihvatio i ukinuo i prvostepenu i drugostepenu odluku rešenjem Rev-1413/2015 od 21. juna 2016. godine. U obrazloženju svoje odluke, Vrhovni kasacioni sud je naglasio da su tužioci odmah po izlasku iz zatvora počeli da osećaju tegobe koje se u potpunosti podudaraju sa tegobama koje je našao i veštak medicinske struke, shodno čemu je nejasan stav nižestepenih sudova kako su zaključili da je šteta nastala 2008. odnosno 2009. godine.³⁵

U ponovljenom postupku, prvostepeni sud je odbio zahtev tužilaca uz obrazloženje da je potraživanje naknade nematerijalne štete zastarelo, jer su se kod tužilaca prvi simptomi bolesti javili 2–3 meseca po izlasku iz zatvora, od kog trenutka je počeo da teče rok za podnošenje tužbe za naknadu štete. S obzirom na to da je tužba podneta tek 2010. godine, stav suda je bio da je njihov zahtev za naknadu štete zastareo.³⁶ Ovakvu odluku prvostepenog suda potvrdio je Apelacioni sud u Beogradu presudom Gž-7234/2016 od 17. februara 2017. godine. Žalbeno veće je zaključilo da se PTSP javio najkasnije šest meseci nakon traumatizujućeg događaja, što bi značilo da je tog trenutka nastupio konačni oblik oboljenja, jer bi to bilo utvrđeno za svakog od tužilaca da su se javili lekaru. Od tog momenta je, po stavu apelacionog veća, počeo da teče petogodišnji (objektivni) rok zastarelosti, shodno čemu se može zaključiti da je zastarelost nastupila najkasnije 2005. godine. Pošto je tužba podneta tek 2010. godine, sud je smatrao da su protekli rokovi u kojima se zaštita prava mogla tražiti.³⁷

17

Advokat FHP-a je podneo ustavnu žalbu protiv ove odluke Apelacionog suda u Beogradu i predmet se još uvek nalazi pred Ustavnim sudom.

Slučaj Kamenica i Nuhanović

Tužioci Ahmet Kamenica i Selim Nuhanović su, nakon pada Žepe 30. jula 1995. godine, sa grupom Bošnjaka prešli Drinu 2. avgusta 1995. godine, a zatim su ih vojnici graničari odveli u Jagosticu gde su ih pripadnici MUP RS tukli, vredali i ponižavali. Odatle su transportovani u logore Šljivovica i Mitrovo polje gde su od strane pripadnika MUP-a Srbije bili izloženi torturi, batinanju, izglednijanju i ostavljanju bez elementarnih higijenskih uslova. Oslobođeni su 10. aprila 1996. godine uz posredovanje Međunarodnog Crvenog krsta.

³⁵ Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Rev-1413/2015 od 21. januara 2016. godine.

³⁶ Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu P-14034/2016 od 27. juna 2016. godine.

³⁷ Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž-7234/2016 od 17. februara 2017. godine.

Tužiocima su pokrenuli parnični postupak pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu 20. decembra 2007. godine, tražeći naknadu nematerijalne štete na ime pretrpljenih fizičkih bolova, straha, duševnih bolova zbog povrede prava ličnosti i duševnih bolova zbog umanjavanja životne aktivnosti.

Prvi osnovni sud je 19. aprila 2010. godine doneo presudu P-67569/2010 kojom je u celini odbio tužbeni zahtev tužilaca uz obrazloženje da je njihovo potraživanje zastarelo saglasno odredbi člana 376 ZOO. Stav suda je bio da su tužiocima već 1996. godine, po izlasku iz logora, imali saznanja o pretrpljenoj šteti i psihičkim problemima koji su nastupili kao posledica boravka u logoru, te da se zastarelost potraživanja naknade štete ne može vezati za saznanje za dijagnozu bolesti, već za njen nastanak, posledice i oblik ispoljavanja.³⁸

Tužiocima su podneli žalbu protiv prvostepene odluke po kojoj je žalbeno veće Apelacionog suda u Beogradu odlučilo 19. marta 2013. godine presudom Gž-6322/2010. Prvostepena presuda je potvrđena u delu u kojem je odbijen tužbeni zahtev tužilaca za naknadu nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove zbog povrede prava ličnosti, dok je u preostalom delu ukinuta. Drugostepeno veće je navelo da je osnovan žalbeni navod tužilaca da se saznanje za štetu ne vezuje za dan njenog nastanka, već za okolnosti koje se odnose na završetak lečenja i saznanje da su zaostale posledice prouzrokovale trajno oštećenje zdravlja i životne aktivnosti. Zastarelost potraživanja naknade nematerijalne štete za pretrpljene fizičke bolove stoga počinje teći od prestanka bolova, za strah od prestanka straha, a za duševne bolove zbog umanjavanja životne aktivnosti od momenta kada je bolest dobila konačan oblik i kada je iz akutne prešla u hroničnu fazu bolesti. Za utvrđivanje ovih činjenica je bilo potrebno izvesti dokaz veštačenjem, što je prvostepeni sud propustio da učini, pa je presuda u tom delu ukinuta i vraćena na ponovno suđenje.³⁹

U ponovljenom postupku prvostepeni sud je, presudom P-22986/2013 od 8. jula 2015. godine, delimično usvojio tužbeni zahtev tužilaca za naknadu nematerijalne štete zbog umanjavanja životne aktivnosti, dok je u preostalom delu tužbeni zahtev odbijen. Pozivajući se na nalaz i mišljenje sudskog veštaka, sud je zaključio da je došlo do PTSP – trajne promene ličnosti, zbog čega je došlo do umanjavanja životne aktivnosti. Oboljenje je konačni oblik dobilo 5. decembra 2007. godine, odnosno 26. septembra 2009. godine, od kog momenta se računaju rokovi zastarelosti potraživanja naknade štete. U svetlu ove činjenice potraživanje tužilaca po ovom osnovu nije zastarelo, dok

38 Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu P-67569/2010 od 19. aprila 2010. godine.

39 Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž-6322/2011 od 19. marta 2013. godine.

je u preostalom delu tužbenog zahteva njihov zahtev podnet van zakonom propisanih rokova zastarelosti.⁴⁰

Žalbe protiv prvostepene presude su izjavile obe parnične stranke, da bi Apelacioni sud u Beogradu otvorio raspravu i doneo presudu GŽ-7211/2015 od 26. juna 2017. godine, kojom je potvrdio odbijajući deo prvostepene presude i preinačio usvajajući deo tako što je zahtev tužilaca odbio u celini. Presuda žalbenog veća je zasnovana na stavu da naknada nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti zastareva od momenta kada je bolest iz akutne prerasla u hroničnu, jer tada dobija konačni oblik, nezavisno od momenta kada je oštećeni saznao za dijagnozu bolesti i kako se ona definiše u šifarniku Svetske zdravstvene organizacije. Po navodu drugostepenog veća, sve manifestacije bolesti ispoljavaju se još u akutnoj fazi i oštećenom ne mogu ostati nepoznate, pa pogoršanje zdravstvenog stanja nije osnov za naknadu štete iz člana 376 st. 1 ZOO.⁴¹

Tužioci su se obratili Ustavnom sudu tvrdeći da im je povređeno pravo na pravično suđenje uz povredu zabrane diskriminacije, nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, pravo na rehabilitaciju i naknadu štete, kao i pravo na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo. Ustavni sud još uvek nije doneo odluku po ovoj ustavnoj žalbi.

19

ii. Zaključak

Apelacioni sud u Beogradu je u nekoliko svojih odluka zauzeo stav da objektivni rok zastarelosti ne počinje da teče od trenutka kada je oboljenje oštećenog dobilo konačan oblik, već naprotiv, kada je oštećeni prvi put osetio određene psihičke tegobe. Preciznije, za početak objektivnog roka nije bilo relevantno kada je tužilac saznao kako se stručno tj. medicinski zove bolest od koje se razboleo, niti kada su lekari uspešno dijagnostifikovali tu bolest, već kada se bolest objektivno ispoljila (pošto se tim trenutkom smatra da je posledica definitivno nastupila).⁴²

40 Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu P-22986/2013 od 8. jula 2015. godine.

41 Presuda Apelacionog suda u Beogradu GŽ-7211/2015 od 26. juna 2017. godine.

42 „Što se tiče tužioca, on je po povratku sa ratišta oboleo od PTSP i od tada je počeo teći objektivni rok zastarelosti potraživanja naknade štete, te kako je taj rok istekao pre podnošenja tužbe, to je Apelacioni sud zaključio da je zastarelo potraživanje tužioca, tj. da je njegov zahtev neosnovan.“ (iz presude Apelacionog suda u Beogradu GŽ - 3215/11). „Što se tiče žalbenih navoda tužioca da je zastarelost njegovog potraživanja mogla početi da teče tek od momenta saznanja za štetu, odnosno od kad je bolest dobila svoj konačni oblik, isti su bez uticaja na drugačiju odluku u ovoj pravnoj stvari, pošto saznanje tužioca od čega boluje dovodi do početka toka subjektivnog roka zastarelosti potraživanja, ali taj rok teče u granicama objektivnog roka; pa kako je objektivni rok u ovom slučaju protekao, to je zastarelo potraživanje tužioca za naknadu nematerijalne štete.“ (iz presude Apelacionog suda u Beogradu GŽ - 1484/11).

Ovakav pristup u primeni odredbe člana 376 ZOO je problematičan iz najmanje dva razloga:

- (1) sudovi su preuzeli na sebe pravo da određuju početak toka objektivnog roka zastarelosti potraživanja naknade štete bez obzira na to što nemaju stručno znanje i što je to posao sudskih veštaka i
- (2) oštećenima se ciljano uskraćuje mogućnost da ostvare svoje pravo na naknadu pretrpljene štete, jer se, bez adekvatnog uporišta u promeni zakona ili ustaljene sudske prakse, drastično skraćuje objektivni rok zastarelosti potraživanja naknade štete.

Imajući u vidu činjenicu da su tužbe za naknadu štete usmerene prema Republici Srbiji, nesporan je zaključak da se u slučaju uspeha u sporu, oštećenom isplaćuju budžetska sredstva. Samim tim, ovakvim radikalnim skraćanjem objektivnog roka zastarelosti, ogromna većina oštećenih je uskraćena u pravu na naknadu štete, a državni budžet ostaje zaštićen od zahteva tužilaca za obeštećenjem.

Osim navedenog, okolnost da je sud na sebe preuzeo ulogu sudskog veštaka bez adekvatnog stručnog znanja, da je promenio stav o načinu na koji se određuje trenutak kada objektivni rok zastarelosti počinje teći, da je norma svesno i ciljano protumačena na štetu žrtava, a gde ništa od navedenog nije praćeno izmenama zakona ili opravdanim i argumentovanim razlozima za napuštanje decenijske sudske prakse, unela je dodatni stepen pravne nesigurnosti u ionako neizvestan pravni sistem države.

20

U velikom broju predmeta koji su se našli pred Ustavnim sudom,⁴³ taj sud je konstatovao, između ostalog, postojanje nedoslednosti domaće sudske prakse u kontekstu parničnih postupaka, a takođe i utvrdio da je time prekršeno načelo pravne sigurnosti kao sastavnog dela prava podnosioca ustavne žalbe na pravično suđenje. U svim tim odlukama, Ustavni sud je naložio da se one objave u Službenom glasniku.

Na temu nejednake sudske prakse u pogledu odgovora na pitanje od kog trenutka počinje da teče zastarelost potraživanja naknade nematerijalne štete u predmetima koji se odnose na ozbiljnu duševnu patnju, Ustavni sud se takođe izjašnjavao u nemalom broju svojih odluka.⁴⁴ U svim tim odlukama utvrdio je povredu člana 32 st. 1 Ustava RS, jer je drugačija sudska praksa podrila načelo pravne sigurnosti.

43 Videti npr. Už-61/09; Už-553/09; Už-703/09; Už-792/09; Už-2133/09; Už-1928/09; Už-1888/09; Už-1695/09; Už-1578/09; Už-1575/09; Už-1524/09; Už-1318/09; Už-1896/09.

44 Videti npr. Už-1749/09; Už-4933/11; Už-4561/10; Už-5487/10.

Pored Ustavnog suda, i Evropski sud za ljudska prava je dobio priliku da se izjasni po ovom pitanju. U odluci *Golubović protiv Srbije*,⁴⁵ taj sud je odbacio pritužbu podnosilaca predstave uz obrazloženje da aplikanti nisu iscrpeli sva domaća pravna sredstva, ali je zaključio da je ustavna žalba u načelu delotvorno pravno sredstvo, posebno imajući u vidu činjenicu da je Ustavni sud donosio odluke kojima je utvrđivao povrede prava građana na pravično suđenje u istovetnim situacijama. Evropski sud za ljudska prava je takođe konstatovao da su, na osnovu odluka Ustavnog suda, podnosioci ustavne žalbe podneli predloge za ponavljanje parničnog postupka, da su ti postupci u toku, uz pretpostavku da očekuje pozitivan ishod po podnosiocu ustavne žalbe u ponovljenom parničnom postupku.

Od posebnog značaja je i stav koji je Evropski sud za ljudska prava izrazio u presudi *Howald Moor i drugi protiv Švajcarske*⁴⁶ *vezan za primenu instituta zastarelosti potraživanja naknade materijalne i nematerijalne štete u kontekstu povrede prava na pristup sudu. Iako je ESLJP prihvatio da odredbe o zastarelosti potraživanja utemeljuju pravnu sigurnost kao legitiman cilj koji se želi zaštititi, ipak je zaključio da je način primene tih odredaba od strane domaćih sudova prema osobama koje boluju od bolesti koje su mogle da budu dijagnostifikovane tek mnogo godina nakon događaja koji su ih uzrokovali, lišava oštećene mogućnosti da zaštiti svojih prava ostvare u sudskom postupku.*

21

Izmenjenim stanovištem redovnih sudova, po kome se nastanak štete izjednačava sa štetnim događajem (što je od posebnog značaja za primenu objektivnog roka zastarelosti), bavio se i sudija Vrhovnog kasacionog suda Predrag Trifunović u referatu koji je objavljen u Biltenu Vrhovnog kasacionog suda br. 3/2016.⁴⁷ U njemu je, između ostalog, navedeno da se poslednjom praksom sudova vrši izjednačavanje štetne radnje i štete; da ta dva pojma nisu sinonimi i da predstavljaju dva odvojena uslova građanske odgovornosti za štetu. Ukazujući na sudsku praksu Ustavnog suda koji je u ovakvim predmetima utvrđivao povredu prava i poništavao presude redovnih sudova, sudija Trifunović se založio za izmenu sadašnje postojeće sudske prakse koja izjednačava štetnu radnju sa posledicom (štetom), predlažući da se usvoji sentenca da:

45 Broj predstave 10044/11, odluka od 17. septembra 2013. godine (objavljena u *Službenom glasniku RS*, br. 114/2013).

46 *Howald Moor and others v. Switzerland*, predstavka br. 52067/10, 41072/11, presuda od 11. marta 2014. godine.

47 Bilten Vrhovnog kasacionog suda, str. 120–124; dostupno na: <http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/16Bilten3.pdf>

- „1. Objektivni rok zastarelosti potraživanja po članu 376 stav 2 ZOO počinje da teče od dana kada je šteta nastala, a ne od dana štetnog događaja.
2. Nastanak štete je faktičko pitanje koje treba utvrditi u svakom konkretnom slučaju.“

Na osnovu ovakvih stavova sudije Vrhovnog kasacionog suda, sudija Ustavnog suda, kao i sudija Evropskog suda za ljudska prava, čini se nespornim u kom pravcu idu sve parnice koje se vode pred domaćim sudovima, zasnovane na suprotnom stavu od onog da se kao početak roka zastarelosti uzima završetak lečenja i definisanja konačnog oblika oboljenja. Obrazloženja redovnih sudova utemeljena na stavu da su šteta i štetna radnja sinonimi vodi povredi prava žrtava na pristup sudu kao sastavnom elementu prava na pravično suđenje, uskraćuje im pravo na jednaku zaštitu prava i delotvorno pravno sredstvo i ugrožava načelo vladavine prava. Sa druge strane, odluke Ustavnog suda kojima se utvrđuje povreda prava na jednaku zaštitu prava bez dosuđivanja adekvatnog obeštećenja ili poništavanja pravnosnažnih odluka i nalaganja redovnim sudovima da ponovno razmotre argumente tužilaca, oštećenima ne pružaju mogućnost da izgube „status žrtve“, kako ih prepoznaje član 34 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

22

Restriktivan pristup domaćih sudova u primeni odredaba o zastarelosti potraživanja naknade štete ne uzima u obzir ni činjenice da bošnjačke, hrvatske, kosovske i druge žrtve torture, zločina i drugih masovnih kršenja ljudskih prava ni u kom slučaju nisu bile u mogućnosti da svoja prava ostvare u postupcima pred sudovima Republike Srbije tokom devedesetih godina za vreme ratnih sukoba. Nerealno je bilo očekivati od oštećenih da, u trenutku kada su sukobi na prostorima bivše Jugoslavije još uvek bili aktuelni, podnose tužbe za naknadu štete protiv Republike Srbije, u Republici Srbiji, sa kojom su bili u otvorenom sukobu, a sve u cilju sprečavanja nastupanja zastarelosti potraživanja. Ignorisanje svih ovih okolnosti, kao i konteksta u kojem se parnični postupci za naknadu štete odvijaju pred domaćim sudovima, za posledicu ima ograničavanje prava na pristup sudu žrtvama.

III. Zastarelost potraživanja naknade štete prouzrokovane krivičnim delom

Pored opštih odredaba koje se odnose na zastarelost potraživanja naknade štete, ZOO sadrži i posebne odredbe o zastarelosti potraživanja naknade štete koja je prouzrokovana krivičnim delom. Namera zakonodavca je bila da ovom odredbom ustanovi jedan produženi, odnosno privilegovani rok zastarelosti za oštećenog u kojem bi on mogao da realizuje svoje potraživanje u odnosu na odgovorno lice.

Odredba člana 377 ZOO glasi:

„Kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kada istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja.⁴⁸ Prekid zastarevanja krivičnog gonjenja povlači za sobom i prekid zastarevanja zahteva za naknadu štete.⁴⁹ Isto važi i za zastoje zastarevanja.⁵⁰ Ovako uspostavljeno pravilo ne bi trebalo da dira u način na koji se uobičajeno uređuje pitanje kada rok zastarelosti počinje da teče. **I kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, zastarevanje prava na naknadu štete ne može početi pre nego što je šteta nastala, a rok zastarelosti počinje da teče prema pravilu iz člana 376 ZOO.**⁵¹

U okviru primene odredbe člana 377 ZOO, u dosadašnjoj sudskoj praksi se otvorio niz spornih pitanja koja datiraju još iz vremena važenja Zakona o zastarelosti potraživanja, a koja su nastavila da egzistiraju i stupanjem na snagu Zakona o obligacionim odnosima:

- (1) Da li produženi rok zastarelosti potraživanja naknade štete koja je prouzrokovana krivičnim delom važi samo u odnosu na štetnika ili i u odnosu na lice koje za njega odgovara?
- (2) Kako se primenjuju odredbe o prekidu i zastoju zastarelosti u slučaju štete proistekle iz krivičnog dela?
- (3) Da li je parnični sud ovlašćen da za potrebe primene člana 377 ZOO rešava o postojanju krivičnog dela kao prethodnom pitanju?
- (4) Od kog trenutka počinje da teče rok zastarelosti prava na naknadu štete proistekle iz krivičnog dela?

Ni na jedno od četiri pitanja sudska praksa nije odgovorila uniformno u prethodnom periodu. Štaviše, ciljano tumačenje odredbe člana 377 ZOO od strane sudova na štetu oštećenih je u dosadašnjoj sudskoj praksi najočiglednije u ovim postupcima. Kreativnost sudova u primeni ove odredbe na štetu žrtava ide do granice da se obesmišljava svaki vid pristupa tumačenju norme (jezičko, istorijsko, ciljano, teleološko,

48 Član 377 st. 1 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

49 Član 377 st. 2 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

50 Član 377 st. 3 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

51 Franjo Stanković, *Zastava potraživanja*, Informator, Zagreb 1969, 82, nav. prema J. Studin, 1141– 1142.

ekonomično i dr.), a stepen povreda prava oštećenih gotovo da se može podvesti pod grubo kršenje prava na pravično suđenje.

IV. Zastarelost potraživanja naknade štete prouzrokovane krivičnim delom prema učiniocu i prema odgovornom licu

i. Opšti principi i razvoj sudske prakse

Pitanje da li se duži rok zastarelosti potraživanja naknade prouzrokovane štete primenjuje ne samo kada se naknada traži od lica koje je štetu neposredno prouzrokovalo već i od lica koje za njega odgovara, datira još iz vremena važenja Zakona o zastarelosti potraživanja koji je usvojen 1953. godine.

Odredbom člana 20 ovog zakona bilo je propisano da, kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete zastareva kad istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja.⁵²

24

Sudska praksa jugoslovenskih sudova u periodu pre stupanja na snagu Zakona o obligacionim odnosima⁵³ je bila dosta neujednačena, jer su sudovi različito primenjivali odredbu člana 20 ZZP u odnosu na lice koje je štetu neposredno uzrokovalo i lice koje za njega odgovara. Pojedini sudovi su imali stav da se privilegovani rok zastarelosti primenjuje samo u odnosu na štetnika, dok se u odnosu na lice koje za štetnika odgovara primenjuju opšti rokovi zastarelosti potraživanja naknade štete. Sa druge strane, jedan broj sudova je smatrao da ne postoje opravdani razlozi da se u odnosu na štetnika primenjuje jedan rok zastarelosti potraživanja, a u odnosu na lice koje za njega odgovara opšti rok zastarelosti potraživanja naknade štete.⁵⁴

Ovu dilemu je pokušala da razreši **proširena opšta sednica nekadašnjeg Vrhovnog suda Jugoslavije, održana 19. oktobra 1970. godine**, na kojoj je zauzeto načelno mišljenje da „rok iz člana 20 ZZP ne teče samo prema štetniku kao učiniocu dela, već i prema svakom drugom licu koje odgovara za štetu koju je štetnik uzrokovao.“ Takvo mišljenje nije bilo opšte prihvaćeno, pa su različite odluke u ovakvim pravnim situacijama nastavile da se pojavljuju u tadašnjem pravosuđu.

52 Član 20 st. 1 ZZP, „Službeni list FNRJ“, br. 40/53 i 57/54.

53 ZOO je stupio na snagu 1. oktobra 1978. godine.

54 Značajno je napomenuti da je članom 19 ZZP bio propisan subjektivni rok zastarelosti potraživanja naknade štete od tri godine, dok je objektivni rok zastarelosti potraživanja naknade štete iznosio deset godina.

Postojeći problem je trebalo da reši Zakon o obligacionim odnosima i odredba člana 377 koja je, u odnosu na odredbu člana 20 ZZP, proširena rečima „**prema odgovornom licu**“. Namera zakonodavca je bila da ovakvim proširenjem otkloni nedoumice koje su postojale u prethodnom zakonu i uvede jednaku primenu rokova zastarelosti, kako za učinioca krivičnog dela, tako i za lice koje za njega odgovara, bez obzira na osnov odgovornosti. Međutim, i pored intervencije zakonodavca, sudska praksa je u većini slučajeva ostala pri ranijem stavu da se privilegovani rokovi zastarelosti naknade štete protežu samo u odnosu na štetnika, a ne i u odnosu na drugo odgovorno lice.

Tako je Vrhovni sud Srbije u svojoj presudi Rev-1432/05 naveo da se odredba člana 377 ZOO može primeniti samo prema učiniocu krivičnog dela koji je uzrokovao štetu, a ne i prema državi kao licu koje za štetu odgovara umesto njega.⁵⁵ Identičan stav zauzet je u nizu odluka drugostepenih sudova ili Vrhovnog suda.⁵⁶

Pitanjem da li se privilegovani rok zastarelosti naknade štete proistekle iz krivičnog dela proteže i na odgovorno lice, a ne samo na štetnika, bavio se i Ustavni sud Republike Srbije. Taj sud je 14. jula 2011. godine utvrdio stav koji se odnosi na rok zastarelosti naknade štete prouzrokovane krivičnim delom i koji glasi:

„U slučaju kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom (član 377 ZOO), ako je za krivično gonjenje predviđen duži rok zastarelosti od rokova propisanih članom 376 Zakona o obligacionim odnosima, zahtev za naknadu štete prema svakom odgovornom licu, a ne samo štetniku, zastareva kada istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja samo ako je pravnosnažnom presudom utvrđeno postojanje krivičnog dela i okrivljeni oglašen krivim za krivično delo. Prekid zastarevanja krivičnog gonjenja povlači za sobom i prekid zastarevanja zahteva za naknadu štete.

Isti rok zastarelosti krivičnog gonjenja primenjuje se ako je krivični postupak obustavljen, odnosno ako se nije mogao pokrenuti zato što je okrivljeni umro ili je duševno oboleo, odnosno ako postoje druge okolnosti koje isključuju krivično gonjenje i odgovornost okrivljenog, kao što su amnestija i pomilovanje.

55 Presuda Vrhovnog suda Srbije Rev-1432/05.

56 Videti odluke Vrhovnog suda Srbije Rev-2575/05; Rev-2604/05; Rev-2897/05; Rev-127/06; Rev-2153/06; Rev-1453/06; Rev-67/07; Rev-2695/07; Rev-2409/07; Odluka Apelacionog suda u Beogradu Gž-3217/12;

U svim ostalim slučajevima primenjuje se opšti rok zastarelosti potraživanja iz člana 376 Zakona o obligacionim odnosima.⁵⁷

Stav Ustavnog suda bio je posledica velikog broja predmeta koji su po ustavnim žalbama završili pred ovim organom.

Međutim, ni Ustavni sud nije ovo pitanje rešio tako da u potpunosti izjednači odgovornost štetnika i odgovornog lica. Štaviše, Ustavni sud je uslovio primenu privilegovanog roka zastarelosti naknade štete prema odgovornom licu postojanjem pravnosnažne osuđujuće krivične presude prema štetniku. Istina je da je Ustavni sud proširio dejstvo norme i na situacije kada je krivični postupak obustavljen, odnosno ako se nije mogao pokrenuti zato što je okrivljeni umro ili je duševno oboleo, odnosno ako postoje druge okolnosti koje isključuju krivično gonjenje i odgovornost okrivljenog, kao što su amnestija i pomilovanje, ali je na ovaj način ograničio pravo redovnih sudova da, za potrebe primene privilegovanog roka zastarelosti, rešavaju o postojanju krivičnog dela kao prethodnom pitanju. Ustavni sud je u velikom broju predmeta doneo odluke u kojima je iznet ovaj stav.⁵⁸

26

Okolnost da je većinski stav sudija bio da se rokovi zastarelosti iz člana 377 ZOO ne mogu primenjivati na odgovorno lice ne vodi nužno zaključku da nije bilo drugačijih odluka.

Tako su Vrhovni sud Srbije ranije, ali i Vrhovni kasacioni sud danas ili Apelacioni sudovi donosili odluke u kojima su proširivali dejstvo norme i na odgovorna lica. U svom rešenju Rev-1335/05 i Sgzz-58/05, Vrhovni sud Srbije je naveo da se pod odgovornim licem, prema kome potraživanje naknade štete zastareva u dužem roku zastarelosti propisanom članom 377 st. 1 ZOO, podrazumeva i lice koje odgovara za štetu učinjenu krivičnim delom iako samo nije učinilac tog dela. Istovetan stav zauzet je i u drugim kasnijim odlukama,⁵⁹ ali se nesporno može zaključiti da je reč o izuzecima ili o odlukama zasnovanom na stavu Ustavnog suda od 14. jula 2011. godine.

ii. Pojedinačni slučajevi

Jedno od osnovnih pitanja na koje je pravosuđe bilo dužno da odgovori u postupcima koje je FHP vodio pred sudovima Republike Srbije jeste da li se naknada materijalne ili nematerijalne štete može ostvariti u odnosu na Republiku Srbiju kao odgovorno lice

57 Stav Ustavnog suda Su br: I - 400/1/3 - 11 od 14. jula 2011. godine.

58 Videti npr. Už-3706/2013; Už -1956/2009; Už -345/2008; Už-1980/09.

59 Videti npr. Odluke Apelacionog suda u Kragujevcu Gž-262/11; Apelacionog suda u Beogradu Gž-5074/13; Gž-1422/14, Vrhovnog kasacionog suda Rev1-50/2014.

za štetu koju je pričinio neki od njenih organa, kao i da li je parnični sud ovlašćen da, kao prethodno pitanje, utvrdi postojanje krivičnog dela i krivične odgovornosti okrivljenog.

Slučaj Kukurovići

FHP je 10. jula 2007. godine podneo tužbu Prvom opštinskom sudu u Beogradu u ime 20 tužilaca – meštana sela Kukurovići protiv Ministarstva odbrane Republike Srbije na ime naknade materijalne štete za kuće i porodične stambene zgrade koje su uništene u selu Kukurovići tokom 1993. godine prilikom napada pripadnika VJ na ovo selo. Tužba u ovoj parnici je, između ostalog, bila zasnovana i na krivičnoj prijavi koju je FHP podneo 24. oktobra 2006. godine protiv nepoznatih izvršilaca krivičnog dela za događaje u selu Kukurovići. Postupak po krivičnoj prijavi FHP-a se i dalje nalazi u fazi predistrage.⁶⁰ Tužiocima su još 1993. godine prijavili štetne događaje po kojima su na lice mesta izašli istražni sudija Okružnog suda u Užicu i okružni javni tužilac iz Užica o čemu su sačinili zapisnike u predmetima Kri-9/93 i Kri-32/93.

Presudom Višeg suda u Beogradu P-1142/10 od 5. marta 2015. godine odbijeni su zahtevi tužilaca za naknadu materijalne štete. Prvostepeni sud je bio stava da je potraživanje zastarelo s obzirom na to da je od 1993. godine (kada se štetni događaj desio) pa do 2007. godine (kada je tužba podneta) proteklo više od pet godina, odnosno da su istekli rokovi iz člana 376 ZOO. U delu koji se tiče navoda tužilaca da se u njihovom slučaju primenjuju odredbe iz člana 377 ZOO koje se odnose na potraživanje naknade štete koja je prouzrokovana krivičnim delom, sud je zauzeo stav da ne postoji pravnosnažna krivična presuda kojom je izvršilac krivičnog dela osuđen pa da bi se mogla razmatrati primena ovog člana zakona, kako prema neposrednom učinocu, tako i prema odgovornom licu.⁶¹

Tužiocima su izjavili žalbu protiv ove odluke, ali je Apelacioni sud u Beogradu, presudom Gž-2561/2015 od 30. septembra 2014. godine, odbio njihovu žalbu i potvrdio prvostepenu presudu. Izjašnjavajući se na navode žalbe vezane za mogućnost primene člana 377 ZOO, apelaciono veće je navelo da, kako utvrđenje postojanja krivičnog dela nije moguće bez istovremenog zadiranja u pitanje krivične odgovornosti, to za primenu člana 377 ZOO ima mesta samo u situaciji u kojoj je postojanje krivičnog dela utvrđeno u krivičnom postupku. Suprotno postupanje bi vodilo kršenju pretpostavke nevinosti zagarantovane članom 34 st. 3 Ustava RS. Osim toga, žalbeno veće je navelo da su neosnovani navodi žalbe tužilaca da je u konkretnom slučaju nastupio prekid

60 KTRN-2/04.

61 Presuda Višeg suda u Beogradu P-1142/10 od 5. marta 2015. godine.

zastarevanja krivičnog gonjenja s obzirom na preduzete radnje od strane istražnog sudijske, odnosno tužilaštva za ratne zločine, iz razloga što zastarelost ne prekidaju radnje koje nisu uperene prema određenom okrivljenom već prema N.N. licu.⁶²

Protiv presude Apelacionog suda u Beogradu tužioci su izjavili ustavnu žalbu Ustavnom sudu. Odlukom Ustavnog suda UŽ-7969/2015 od 8. juna 2017. godine odbijena je ustavna žalba podnosioca koja je izjavljena zbog povrede prava na pravično suđenje i prava na naknadu štete zajamčenih odredbama člana 32 st. 1 i člana 35 st. 2 Ustava RS. Iz obrazloženja odluke Ustavnog suda proizlazi da se taj sud saglasio sa obrazloženjem Apelacionog suda u Beogradu u vezi primene člana 376 ZOO, nalazeći da se nisu stekli uslovi za primenu člana 377 istog zakona i utvrđenje postojanja krivičnog dela od strane parničnog suda, jer se ova mogućnost može koristiti samo kao izuzetak, u slučaju kada se krivični postupak objektivno gledano ne može pokrenuti iz opravdanih razloga.⁶³

Tužioci su nakon ove odluke Ustavnog suda podneli predstavku Evropskom sudu za ljudska prava koji još uvek nije doneo presudu.

Slučaj Dudaš i dr

FHP je u ime 12 tužilaca podneo tužbu Prvom opštinskom sudu u Beogradu 20. novembra 2007. godine za naknadu nematerijalne štete zbog pretrpljenog straha, umanjenja opšte životne sposobnosti i povrede časti i ugleda koje su pretrpeli usled boravka u logorima na teritoriji Republike Srbije – u zgradi KPZ Sremska Mitrovica, Stajićevu i Begejcima. Svi tužioci su u logorima proveli od 16 do 34 dana i razmenjeni su tokom decembra meseca 1991. godine za pripadnike oružanih snaga SRJ uz prisustvo predstavnika MKCK. Za vreme boravka u logorima, tužioci su bili izloženi nečovečnom postupanju, izgladnjivanju i fizičkom i psihičkom zlostavljanju. Uslovi boravka u logorima su bili surovi, dok je zdravstvena zaštita bila neadekvatna.

Prvi osnovni sud je 10. oktobra 2013. godine doneo presudu P-21329/13 kojom je u celini odbio zahtev tužilaca uz obrazloženje da je potraživanje zastarelo, jer su istekli rokovi od tri, odnosno pet godina, propisani članom 376 ZOO. Što se tiče navoda tužilaca da su se stekli uslovi za primenu člana 377 ZOO, sud je naveo da se odredbe ovog člana mogu primeniti samo u slučaju postojanja pravnosnažne osuđujuće presude krivičnog suda kojom je utvrđeno postojanje krivičnog dela i odgovornosti lica za

62 Presuda Apelacionog suda u Beogradu GŽ-2561/2015 od 30. septembra 2015. godine.

63 Odluka Ustavnog suda UŽ-7969/2015 od 8. juna 2017. godine.

činjeno krivično delo, jer delovanje parničnog suda nije usmereno na utvrđivanje krivične odgovornosti, osim ukoliko za to ne postoje posebno opravdani razlozi.⁶⁴

Tužiocu su blagovremeno izjavili žalbu po kojoj je Apelacioni sud u Beogradu odlučivao presudom Gž-3889/2017 od 7. jula 2017. godine. Žalbena veće je delimično potvrdilo prvostepenu presudu, osim u delu koji se odnosi na naknadu nematerijalne štete zbog umanjena životne aktivnosti koji je ukinut i vraćen na ponovno suđenje. U obrazloženju svoje odluke, drugostepeno veće je navelo da je prihvatilo razloge koje je dao prvostepeni sud u vezi sa primenom odredbe člana 377 ZOO i da nisu bili ispunjeni uslovi da prvostepeni sud, kao prethodno pitanje, utvrdi da li je šteta prouzrokovana takvom radnjom koja u sebi sadrži elemente krivičnog dela, s obzirom na to da tužiocu nisu dokazali da su postojale procesne smetnje od trenutka izlaska iz zarobljeništva pa do podnošenja tužbe u ovoj parnici. Sa druge strane, presuda je ukinuta u delu koji se odnosi na naknadu nematerijalne štete za duševne bolove zbog umanjena životne aktivnosti, jer je prvostepeni sud propustio da utvrdi kada je oboljenje zbog kojeg je šteta nastala dobilo oblik konačnog stanja.⁶⁵

Protiv pravosnažnog dela presude Apelacionog suda u Beogradu, tužiocu su uložili ustavnu žalbu Ustavnom sudu o kojoj taj sud još nije odlučio.

29

iii. Osnov odgovornosti Republike Srbije

Iz prethodno pomenutih pojedinačnih slučajeva u kojima je FHP zastupao oštećene može se uočiti da je sudska praksa vezala primenu privilegovanih rokova zastarelosti naknade štete za **osnov odgovornosti** odgovornog lica odnosno Republike Srbije.

Prethodno izražen stav redovnih sudova, koji je utemeljio i Ustavni sud u svojim odlukama, zasnovan je na tvrdnji da se privilegovani rok zastarelosti naknade štete prema odgovornom licu može primeniti samo u slučaju postojanja pravosnažne osuđujuće krivične presude prema štetniku. Preciznije, shvatanje suda podrazumeva da se privilegovani rok zastarelosti primenjuje samo kada odgovorno lice za štetu odgovara po osnovu krivice.

Međutim, ovakav stav suda je utemeljen na **pogrešnoj polaznoj pretpostavci da je odgovornost za drugog, kao vrsta odgovornosti, uspostavljena prema pravnom osnovu.**

64 Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu, P-21329/2013 od 10. oktobra 2013. godine.

65 Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž-3887/2017 od 7. jula 2017. godine.

Naime, ZOO odgovornost za drugog prepoznaje kao subjektivnu odgovornost (zasnovanu na dokazanoj ili pretpostavljenoj krivici), objektivnu odgovornost ili odgovornost zasnovanu na pravičnosti. ZOO ne pravi razliku ni po jednom od ova tri pravna osnova odgovornosti za drugog, odnosno ne izuzima odgovorno lice od odgovornosti prema oštećenom. Konkretnije, odgovorno lice (Republika Srbija u postupcima u kojima je FHP zastupao oštećene) odgovaraće za radnju štetnika kojom je pričinjena šteta bez obzira na to da li je reč o subjektivnoj, objektivnoj ili odgovornosti zasnovanoj na pravičnosti.

S obzirom na to da nijednom odredbom ZOO nije propisano da se odgovornost za drugog uspostavlja prema tačno određenom pravnom osnovu, to nije bilo mesta zaključku sudova da se privilegovani rok zastarelosti proteže na odgovorno lice (Republiku Srbiju) jedino u slučaju kada štetnik odgovara po osnovu subjektivne odgovornosti sa dokazanom krivicom (postojanje pravnosnažne krivične osuđujuće presude).

U prilog ovog zaključku ide i sadržina odredbe člana 377 ZOO koja definiše samo dva uslova za primenu produženog zastarnog roka – da je šteta prouzrokovana krivičnim delom i da je za krivično gonjenje predviđen duži rok zastarelosti. Ni sama norma zakona ne uvodi konkretan pravni osnov odgovornosti za drugog, a još manje postojanje pravnosnažne krivične osuđujuće presude prema štetniku da bi se steklo pravo proširenja privilegovanog roka zastarelosti i na odgovorno lice.

Samim tim, nesporna je činjenica da je sudska praksa izgradila ovaj stav bez utemeljenja u zakonu koji za posledicu ima značajno nepovoljniji položaj po oštećene. Dodavanjem uslova (postojanje pravnosnažne osuđujuće krivične presude protiv neposrednog izvršioca dela) koji zakonom nigde nije propisan, domaći sudovi su značajno otežali položaj žrtava u postupcima koji se vode po zahtevima za naknadu štete. Sa druge strane, saglasno dosadašnjoj sudskoj praksi sudova Srbije, izostanak pravnosnažne osuđujuće krivične presude vodi primeni odredaba člana 376 ZOO i kraćim rokovima zastarelosti, čime se žrtve dovode u položaj da, iako su nesporno štetu pretrpeli izvršenjem krivičnog dela, ne mogu svoje potraživanje realizovati u rokovima propisanim za zastarelost krivičnog gonjenja za konkretno krivično delo.

V. Prekid i zastoje zastarelosti potraživanja naknade štete prouzrokovane krivičnim delom

i. Opšti principi i razvoj sudske prakse

Pored pitanja ima li mesta primeni jednakih rokova zastarelosti prema štetniku i odgovornom licu u slučaju štete prouzrokovane krivičnom delom, pred redovnim sudovima se otvorilo i pitanje da li se opšta pravila obligacionog prava o prekidu i zastoju zastarevanja primenjuju i u slučaju kada je šteta proistekla iz krivičnog dela.

ZOO je pitanje zastoja zastarevanja regulisao odredbama članova 381–386. Prekid zastarelosti normiran je odredbama članova 387–393 ZOO.

Do zastoja zastarelosti dolazi kod potraživanja između zakonom određenih lica (supružnika; roditelja i dece dok traje roditeljsko pravo; štíćenika i njegovog staraoca, kao i organa starateljstva za vreme trajanja starateljstva i dok ne budu položeni računi; između dva lica koja žive u vanbračnoj zajednici dok ta zajednica postoji),⁶⁶ kod potraživanja određenih lica (za vreme mobilizacije, u slučaju neposredne ratne opasnosti ili rata u pogledu potraživanja lica na vojnoj dužnosti; u pogledu potraživanja koja imaju lica zaposlena u tuđem domaćinstvu prema poslodavcu ili članovima njegove porodice koji zajedno sa njima žive, sve dok taj radni odnos traje),⁶⁷ kao i za sve vreme za koje poveriocu nije bilo moguće zbog nesavladivih prepreka da sudskim putem zahteva ispunjenje obaveze.⁶⁸

Dejstvo zastoja se manifestuje na dva načina: (1) Ako zastarevanje nije moglo početi da teče zbog nekog zakonskog uzroka, ono počinje teći kad taj uzrok prestane i (2) Ako je zastarevanje počelo teći pre nego što je nastao uzrok koji je zaustavio njegov dalji tok, ono nastavlja da teče kad prestane taj uzrok, a vreme koje je isteklo pre zaustavljanja računa se u zakonom određeni rok za zastarelost.⁶⁹

Za razliku od zastoja, zastarevanje se prekida kada dužnik prizna dug (kako izjavom poveriocu, tako i na posredan način, kao što su davanje otplate, plaćanje kamate,

66 Član 381 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

67 Član 382 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

68 Član 383 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

69 Član 384 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

davanje obezbeđenja),⁷⁰ podizanjem tužbe i svakom drugom poveriočevom radnjom preduzetom protiv dužnika pred sudom ili drugim nadležnim organom, u cilju utvrđivanja, obezbeđenja ili ostvarenja potraživanja.⁷¹ Za prekid zastarevanja nije dovoljno da poverilac pozove dužnika pismeno ili usmeno da obavezu ispuni.⁷²

Pravno dejstvo prekida zastarelosti ogleda se u tome što posle prekida zastarevanje počinje teći iznova, a vreme koje je proteklo pre prekida ne računa se u zakonom određeni rok za zastarelost. Zastarevanje koje počinje teći iznova posle prekida, navršava se kad protekne onoliko vremena koliko je zakonom određeno za zastarevanje koje je prekinuto.⁷³

Odredbom člana 377 st. 2 ZOO propisano je da prekid zastarevanja krivičnog gonjenja povlači za sobom i prekid zastarevanja zahteva za naknadu štete.⁷⁴ Stav 3 istog člana propisao je ista pravila i za zastoj zastarevanja.⁷⁵

Sporno pitanje koje se pojavilo pred redovnim sudovima je bilo da li se, u situaciji kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom (član 377 ZOO), a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, na taj rok mogu primenjivati razlozi zastoja i prekida zastarevanja koje predviđa ZOO ili se isključivo primenjuju odredbe o prekidu i zastoj u vezi sa krivičnim gonjenjem.

32

Praksa redovnih sudova ni po ovom pitanju nije bila na strani žrtava.

Vrhovni kasacioni sud je u presudi Rev-1770/10 istakao da produženi rok zastarelosti potraživanja „ratne štete“ iz odredbe člana 377 st. 1 ZOO počinje da teče od dana izvršenja krivičnog dela i da rok za isticanje zahteva za naknadu štete nastale izvršenjem krivičnog dela odgovara zakonskom roku za zastarelost krivičnog gonjenja koji se može produžavati u slučaju prekida ili zastoja krivičnog gonjenja, **ali ne i po opštim pravilima obligacionog prava o prekidu i zastoju zastarevanja.**⁷⁶ **Ovakav stav**

70 Član 387 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

71 Član 388 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

72 Član 391 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

73 Član 392 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

74 Član 377 st. 2 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

75 Član 377 st. 3 ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – Odluka USJ, 57/89 i *Službeni list SRJ* br. 31/93.

76 Videti takođe odluku Vrhovnog kasacionog suda Rev-407/10.

sledili su u svojim presudama i Apelacioni sud u Beogradu,⁷⁷ kao i Apelacioni sud u Novom Sadu,⁷⁸ dok je Apelacioni sud u Nišu na sednici Građanskog odeljenja održanoj 17. juna 2011. godine utvrdio pravno shvatanje identične sadržine.⁷⁹

Shodno tome, može se izvesti zaključak da su sudovi u potpunosti isključili mogućnost primene opštih odredaba ZOO o zastoju i prekidu zastarelosti sadržanih u članovima 381–393 ovog zakona.

Redovni sudovi u Srbiji su se sa pitanjem zastoja i prekida zastarelosti susreli u još najmanje dve situacije: (1) kada se oštećeni obraćao nadležnim državnim organima zahtevom za obeštećenje pre pokretanja parničnog postupka i (2) za vreme trajanja ratnog stanja u zemlji. U obe situacije, norma je ponovo bila protumačena na štetu oštećenih, odnosno žrtava.

U prvoj situaciji oštećeni su se, pre pokretanja parničnog postupka, obraćali nadležnim državnim organima zahtevom za obeštećenje van spora u nameri da preduprede vođenje parničnog postupka. Obaveza prethodnog obraćanja državnim organima je bila propisana posebnim zakonom⁸⁰ ili odredbama Zakona o parničnom postupku.⁸¹ Po isteku zakonom propisanog roka od dana podnošenja zahteva za obeštećenje van spora u kojem je nadležni državni organ mogao da donese odluku o zahtevu oštećenog, oštećeni je mogao da podnese tužbu za naknadu štete parničnom sudu.

33

I pored činjenice da su oštećeni poštovali ovu proceduru i prethodno se neuspešno obraćali državnom organu zahtevom za obeštećenje van spora, sudovi u Srbiji su zauzeli stav da **obraćanje državnom organu ne prekida zastarelost naknade štete.**

Obrazloženje sudova je bilo utemeljeno na tvrdnji da je odredbom člana 391 ZOO propisano da za prekid zastarevanja nije dovoljno da poverilac pozove dužnika pismeno ili usmeno da obavezu ispuni, a da je odredbama članova 387 i 388 ZOO propisano da se zastarevanje prekida kada dužnik prizna dug, podizanjem tužbe i svakom drugom poveriočevom radnjom preduzetom protiv dužnika pred sudom ili nekim drugim nadležnim organom u cilju utvrđenja, obezbeđenja ili ostvarenja

77 Videti npr. Gž-1965/10; Gž-11680/10, Gž-4395/11, Gž-681/12.

78 Videti npr. Gž-9772/10.

79 Videti Už-863/2012.

80 Videti član 194 Zakona o vojsci Jugoslavije, *Službeni list SRJ*, br. 43/94, 44/99, 74/99, 3/2002 i *Službeni list SCG*, br. 7/2005, 44/2005.

81 Videti član 193 ZPP (*Službeni glasnik RS*, br. 72/11). Članom 10 Zakona o izmenama i dopunama Zakona o parničnom postupku (*Službeni glasnik RS*, br. 55/14) reč „dužno je“ zamenjena je rečju „može“ tako da obraćanje Republičkom javnom pravobranilaštvu predlogom za mirno rešavanje spora više nije obavezno.

potraživanja. U tom smislu, vansudska opomena (kako je prethodno obraćanje državnom organu posmatrao sud), koju je oštećeni uputio državnom organu tj. tuženoj, ne prekida zastarelost, jer tužena nije priznala dug oštećenom na način propisan zakonom. Ovakav stav izražen je u nizu odluka Vrhovnog kasacionog suda i apelacionih sudova.⁸²

Ni u drugim situacijama, kada su oštećeni ukazivali da su se stekli uslovi za prekid i zastoj zastarelosti potraživanja za vreme trajanja ratnog stanja u zemlji, sudovi im nisu bili naklonjeni.

Tumačenje suda je bilo zasnovano na tvrdnji da potraživanje naknade štete prouzrokovane krivičnim delom, shodno odredbi člana 377 ZOO, zastareva u roku propisanom za zastarelost krivičnog gonjenja za konkretno krivično delo. Obaveza nastanka štete smatra se dospelom od trenutka nastanka štete u smislu člana 186 ZOO i od momenta nastanka štete do isteka zakonom propisanog roka za zastarelost krivičnog gonjenja za konkretno krivično delo, teče rok u kojem oštećeni može podneti tužbu. Ovi rokovi mogu biti prekinuti ili zastati samo iz razloga koje poseban zakon propisuje za prekid i zastoj zastarelosti krivičnog gonjenja. Navode oštećenih da je u vreme trajanja ratnog stanja bila na snazi Uredba o primenjivanju Zakona o obligacionim odnosima (Službeni list SRJ br. 22/99, 33/99 i 35/99), prema kojoj se za vreme ratnog stanja prekidaju, a ne mogu se pokrenuti sudski i drugi postupci za naknadu štete protiv Savezne Republike Jugoslavije – Saveznog ministarstva za odbranu i Vojske Jugoslavije, pa da za to vreme ne može teći rok zastarelosti tih potraživanja, sud nije prihvatao uz obrazloženje da se u ovakvim postupcima radi o roku zastarelosti čijim protekom oštećeni apsolutno gubi pravo na potraživanje naknade štete, jer je povoljnijim rokom zastarelosti za naknadu štete oštećeni imao pravo da naknadu potražuje u produženom roku. Ovaj rok je vezan za zastarelost krivičnog gonjenja i može se prekidati samo po pravilima krivičnog postupka.⁸³

Apelacioni sud u Beogradu je otišao i korak dalje kada je izneo stav da je Uredbom o primenjivanju Zakona o obligacionim odnosima bilo propisano da se za vreme ratnog stanja prekidaju sudski i drugi postupci za naknadu štete protiv Savezne Republike Jugoslavije – Saveznog ministarstva za odbranu, Vojske Jugoslavije i Saveznog ministarstva za unutrašnje poslove, kao i protiv organa republika članica nadležnih za unutrašnje poslove. Mere propisane navedenom uredbom su štitile interese države,

82 Videti odluke: Vrhovnog kasacionog suda Rev-6/12 i Apelacionog suda u Beogradu Gž-7673/10, Gž-13406/10, Gž-15296/10, Gž-13084/10, Gž-5954/11, Gž-1734/12, Gž-5704/12.

83 Videti presudu Apelacionog suda u Beogradu Gž-15296/10.

vojske i MUP-a, a oštećeni nije subjekt na koga se uredba odnosila, usled čega sadržina uredbе ne utiče na rokove zastarelosti potraživanja tužioca za naknadu štete.⁸⁴

Ovako restriktivno tumačenje normi o prekidu i zastoju zastarelosti na štetu oštećenih završilo je ponovo pred Ustavnim sudom po njihovim ustavnim žalbama.

U odluci **Už-863/2012** Ustavni sud je sumirao sva pitanja i stavove sudova vezane za primenu razloga zastoja i prekida zastarevanja koje propisuje ZOO.⁸⁵

Pored sudskih presuda redovnih sudova na koje se pozvao, Ustavni sud je ukazao i na **pravno shvatanje koje je utvrdio Vrhovni sud Srbije na sednici Građanskog odeljenja održanoj 16. februara 1998. godine**, a koje se odnosilo na „zastarelost potraživanja naknade štete u slučaju ranjavanja u pogibije u oružanim sukobima“ koje glasi:

„Zastarevanje ne teče (zastoj) za sve vreme za koje oštećenom poveriocu zbog oružanih sukoba ili neposredne opasnosti takvih sukoba na području njegovog prebivališta odnosno boravišta nije bilo moguće da sudskim putem zahteva dosudu naknade štete (član 383 ZOO);

Dobrovoljna (vansudska) isplata naknade štete oštećenom poveriocu od strane odgovornog lica (vojne pošte, odnosno državnog organa) prekida zastarevanje potraživanja naknade štete, pa od dana isplate zakonom propisani rok zastarelosti počinje teći iznova (član 387 stav 2 u vezi sa članom 392 stav 1 ZOO);

Prethodno (inače obavezno) obraćanje oštećenog poverioca odgovornom licu (vojnoj pošti, odnosno državnom organu) radi isplate naknade štete prekida zastarevanje potraživanja naknade štete (član 388 ZOO).“

Ceneći ranije zauzeti stav Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije i činjenicu da su sudovi nakon 2010. godine izmenili pravno shvatanje, Ustavni sud je ukazao na to da razvoj sudske prakse sam po sebi ne protivreči dobrom deljenju pravde, ali u slučaju postojanja dobro ustanovljene sudske prakse (*well-established juris prudence*) obaveza najvišeg suda je da da suštinske razloge za odstupanje od dotadašnje sudske prakse, kako ne bi povredio pravo učesnika u postupku na dovoljno obrazloženu sudsku odluku (Evropski sud za ljudska prava, u slučaju *Atanasovski protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, odluka od 14. januara 2010. godine, §38).

84 Videti presudu Apelacionog suda u Beogradu Gž-1965/10.

85 Videti odluku Ustavnog suda Už-863/2012.

S tim u vezi, suprotno iskazanom stavu apelacionih sudova i Vrhovnog kasacionog suda, Ustavni sud smatra da takav stav nije ustavnopravno prihvatljiv. Naime, zakonskim odredbama nije isključena primena opštih pravila o prekidu i zastoju zastarelosti iz ZOO, iako se zastarelost određuje shodno članu 377 stav 1 ZOO. Privilegovani rok za oštećenog je ustanovljen zbog načina na koji mu je pričinjena šteta (krivičnim delom), te je *ratio legis* tih odredbi da se oštećeni dovede u povlašćeni položaj u odnosu na druga lica kojima šteta nije pričinjena izvršenjem krivičnog dela. Isključivanjem razloga za zastoj i/ili prekid zastarevanja propisanih opštim pravilima obligacionog prava, moglo bi se doći u situaciju da privilegovani rok zastarevanja utvrđen shodno članu 377 ZOO, izgubi to svojstvo, čak i da bude *de facto* kraći od rokova predviđenih članom 376 ZOO. Ustavni sud smatra da se podnošenjem tužbe sudu ili preduzimanjem neke druge radnje pred nadležnim organom u cilju utvrđivanja, obezbeđenja ili ostvarenja potraživanja (član 388) od strane oštećenog lica prekida zastarevanje, bez obzira što takav razlog nije predviđen odredbama Krivičnog zakona koje regulišu prekid zastarevanja krivičnog gonjenja. Prihvatajući suprotan stav, analogno bi se moglo doći do zaključka da čak i podnošenje tužbe sudu ne dovodi do prekida zastarelosti, što bi u krajnjoj liniji obesmisliло sudsku zaštitu u takvim situacijama. Ustavni sud napominje da je i u pravnoj teoriji izražen identičan stav.⁸⁶

36

U ovom predmetu, Ustavni sud je utvrdio povredu prava na pravično suđenje i na jednaku zaštitu prava zajamčenu odredbama člana 32 st. 1 i člana 36 st. 1 Ustava RS i naložio drugostepenom sudu da ponovi postupak po žalbi koju je podnosilac ustavne žalbe izjavio protiv prvostepene presude.

Nakon ovakve odluke Ustavnog suda, pravosuđe Srbije je promenilo sudsku praksu, odnosno vratilo se pravnom shvatanju pre njegove izmene 2010. godine.⁸⁷ Međutim, veliki broj oštećenih je ostao uskraćen u pravu da ostvari svoje potraživanje naknade štete usled proizvoljne i arbitrarne primene odredaba ZOO od strane redovnih sudova.

ii. Prekid i zastoj zastarelosti u postupcima naknade štete proistekle u ratu

Pitanje prekida i zastoja zastarelosti je posebno značajno za žrtve oružanih sukoba devedesetih godina na prostorima bivše Jugoslavije koje nisu mogle sve do 2000. godine (neke od njih i znatno kasnije) da realizuju svoja potraživanja po osnovu štete koju su pretrpele usled ratnih dejstava.

⁸⁶ Videti odluku Ustavnog suda UŽ-863/2012.

⁸⁷ Videti npr. odluke Apelacionog suda u Beogradu GŽ-8815/13; GŽ-8/14; GŽ-6174/14; GŽ-1773/14; GŽ-2211/14.

Imajući u vidu stav sudske prakse da se sudski postupci moraju pokrenuti u rokovima od tri odnosno pet godina od dana kada je šteta nastala kako bi se izbegla zastarelost potraživanja naknade štete, kao i činjenicu da šteta koju su žrtve pretrpele potiče iz perioda kada su se na prostorima bivše Jugoslavije još uvek vodili sukobi, zbog čega nije bilo moguće da Bošnjaci, Hrvati ili kosovski Albanci uopšte vode postupke protiv Republike Srbije pred sudovima Republike Srbije za naknadu štete koja im je ratom uzrokovana, to su se više nego stekli uslovi za primenu instituta zastoja zastarelosti sve do trenutka dok se okolnosti nisu dovoljno promenile da su oni taj postupak mogli inicirati. Sa druge strane, očekivati od žrtava u ovim postupcima da pokrenu postupke u rokovima od tri odnosno pet godina od dana kada je šteta nastala predstavlja nametanje nesrazmernog tereta i nesagledavanje svih okolnosti koje su imale presudni uticaj na objektivnu nemogućnost podnošenja tužbi tokom devedesetih godina.

Na ove okolnosti se sudovi u Srbiji nisu osvrtni, izbegavajući da uzmu u obzir oružane sukobe kao objektivnu činjenicu koja je imala presudni uticaj na žrtve da ne pokrenu postupke za naknadu štete. Umesto da sagledaju sve specifičnosti u kojima su se oštećeni našli usled rata, sudovi Srbije su restriktivno, formalno i po automatizmu primenjivali odredbe o zastarelosti potraživanja naknade štete, vezujući se isključivo za momenat nastanka štete, odnosno štetnog događaja, ignorišući odredbe ZOO koje se odnose na zastoj zastarelosti usled rata i ratnih dejstava.

37

VI. Ovlašćenje parničnog suda da rešava o postojanju krivičnog dela kao prethodnom pitanju

Naredno pitanje koje se otvorilo pred redovnim sudovima u postupcima u kojima je FHP zastupao žrtve jeste i to da li se produženi rok zastarelosti potraživanja naknade štete može primeniti i u slučaju kada postojanje krivičnog dela kojim je šteta uzrokovana nije utvrđeno pravnosnažnom krivičnom presudom.

i. Razvoj sudske prakse

Kao i po pitanju jednake primene privilegovanog roka zastarelosti prema učiniocu krivičnog dela i prema odgovornom licu, tako i po pitanju ovlašćenja parničnog suda da rešava o postojanju krivičnog dela kao prethodnom pitanju, sudska praksa je lutala u odgovorima.

Za vreme važenja Zakona o zastarelosti potraživanja, većinski stav prakse je bio da je samo sud u krivičnom postupku ovlašćen da utvrdi da li je neko delo kojim

je prouzrokovana šteta krivično delo. Izuzetno se u parničnom postupku može utvrđivati postojanje krivičnog dela iz kojeg je nastala šteta ako je krivični postupak obustavljen, ili se nije mogao pokrenuti zbog toga što je okrivljeni umro ili duševno oboleo, ili je došlo do amnestije ili pomilovanja, ili ako postoje druge okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost ili krivično gonjenje okrivljenog.⁸⁸

Sa druge strane, **proširena opšta sednica bivšeg Vrhovnog suda Jugoslavije je u maju 1972. godine**, raspravljajući o primeni produženog roka zastarelosti za pokretanje i vođenje postupka za primenu mera zbog povrede radne dužnosti, zauzela stav da se postupak zbog povrede radne dužnosti koja ujedno predstavlja krivično delo može voditi u produženom roku iako prethodno u krivičnom postupku nije utvrđena krivična odgovornost odgovornog lica. U obrazloženju ovog mišljenja je navedeno da je reč o tome da se isključivo u cilju rešenja roka trajanja zastarelosti gonjenja za povredu radne dužnosti i samo za potrebe tog postupka utvrdi da li radnja kojom je povređena radna dužnost sadrži ujedno elemente objektivnog učina krivičnog dela.⁸⁹

Ni stupanje na snagu Zakona o obligacionim odnosima 1. oktobra 1978. godine ovu dilemu nije razrešilo. Sudska praksa je zadržala većinski stav da je samo sud u krivičnom postupku ovlašćen da utvrdi da li je neko delo kojim je prouzrokovana šteta krivično delo.⁹⁰

Izuzeci od ovog tumačenja su bili jako retki. Tako je Vrhovni sud Srbije u presudi **Rev-1313/00** naveo da je u parničnom postupku u smislu člana 12 ZPP, a u pogledu postojanja krivičnog dela i krivične odgovornosti učinioaca, sud vezan za pravnosnažnu presudu krivičnog suda kojom se optuženi oglašava krivim. Međutim, ako su postojale procesne smetnje zbog kojih je bilo apsolutno nemoguće da se protiv učinioaca krivičnog dela pokrene i okonča krivični postupak, bilo zato što je učinilac štete umro ili je nedostupan organima gonjenja, nepoznat ili ima više izvršilaca, parnični sud je u takvom slučaju ovlašćen da, kao prethodno pitanje, reši o tome da li je šteta prouzrokovana radnjom koja u sebi sadrži elemente krivičnog dela, jer krivično delo postoji i kad je krivični postupak izostao. Pritom, delovanje parničnog suda nije usmereno na utvrđenje krivične odgovornosti (jer se to može utvrditi samo u krivičnom postupku), već bi, saglasno načelu pružanja jače zaštite pravu oštećenog

88 Odluka Vrhovnog suda Srbije Gž-1406/64, nav. prema dr Mariji Karanikić Mirić.

89 Stav proširene opšte sednice Vrhovnog suda Jugoslavije iz maja 1972. god, nav. prema dr Mariji Karanikić Mirić.

90 Videti npr. presudu Vrhovnog suda Srbije Rev-3077/08; Presudu Apelacionog suda u Novom Sadu Gž-763/11; presudu Višeg suda u Čačku Gž-470/13.

na naknadu štete prouzrokovane krivičnim delom, primenio pravila o zastarelosti zahteva za naknadu štete iz člana 377 ZOO.⁹¹

Ni prethodni stav nije dosledno poštovan u pravosuđu Srbije. Nejednako tumačenje norme je bilo sveprisutno, posebno pred nižestepenim sudovima u Srbiji. Tako je Okružni sud u Valjevu u presudi **Gž-88/06** naveo da: „Po shvatanju Okružnog suda, parnični sud ne može uopšte da rešava kao prethodno pitanje da li postoji krivično delo – pa ni radi primene dužeg roka zastarelosti naknade štete, u cilju pružanja jače zaštite pravu oštećenog na naknadu štete prouzrokovane krivičnim delom – u slučaju kada je krivični postupak obustavljen zbog smrti okrivljenog. Pravni poredak zahteva da o postojanju krivičnog dela i krivičnoj odgovornosti okrivljenog lica (nema krivičnog dela bez krivične odgovornosti) može da rešava samo krivični sud, jer prema čl. 23 st. 3 Ustava Republike Srbije, niko ne može biti smatran krivim za krivično delo dok to ne bude utvrđeno pravosnažnom odlukom suda, dok će se prema odredbi člana 3 st. 1 Zakonika o krivičnom postupku, svako smatrati nevinim dok se njegova krivica ne utvrdi pravosnažnom odlukom nadležnog suda.“⁹²

Pravno shvatanje da se privilegovani rok zastarelosti naknade štete primeni i bez postojanja pravosnažnih osuđujućih krivičnih presuda usvojio je **Vrhovni sud Srbije na sednici Građanskog odeljenja održanoj 27. decembra 1999. godine**, a koje se odnosilo na „zastarelost potraživanja naknade ratne štete“ i glasi:

„Šteta prouzrokovana pripadnicima bivše JNA (pogibija, ranjavanje) u oružanim sukobima sa paravojnim formacijama bivših republika SFRJ do dana njihovog međunarodnog priznanja od strane Generalne skupštine OUN, 22. maja 1992. godine, prouzrokovana je krivičnim delom oružane pobune iz člana 124 KZ Jugoslavije, pa njeno potraživanje zastareva u roku od 15 godina propisanom za zastarelost krivičnog gonjenja za to delo (član 377. stav 1. ZOO).“⁹³

Vrhovni sud Srbije je, usvajanjem ovakvog pravnog shvatanja, kao prethodno pitanje utvrdio da postoje sva obeležja bića krivičnog dela oružane pobune iz člana 124 KZJ, pa je, bez postojanja bilo kakve pravosnažne osuđujuće krivične presude za navedeno krivično delo, zaključio da su se stekli uslovi za primenu člana 377 ZOO.

91 Videti presudu Vrhovnog suda Srbije Rev-1313/00, na istom stavu i presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž-4350/10.

92 Videti presudu Okružnog suda u Valjevu Gž-88/06.

93 Videti odluku Ustavnog suda Už-863/2012 ili Bilten Vrhovnog suda Srbije br. 3/2005, str. 72, dostupno na: <http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/files/Bilteni/VrhovniSud/Bilten%202005-3.pdf>

U zajedničkom izdvojenom mišljenju u odnosu na odluku Ustavnog suda br. **Už-863/2012**, dvoje sudija Ustavnog suda je ukazalo i na te okolnosti:

„Nimalo ne sporeći da su, u okolnostima pod kojima je podnosilac ustavne žalbe ranjen na području Vukovara 21. septembra 1991. godine, postojala sva obeležja bića krivičnog dela oružane pobune iz člana 124 KZJ, ukazujemo da je primena privilegovanog roka zastarelosti prema Republici Srbiji ovde zasnovana na potpuno apstraktnom osnovu. Naime, **nemamo relevantnih saznanja da je za navedeno krivično delo neko pravosnažno osuđen, niti da se krivični postupak nije mogao voditi i okončati zbog smrti ili duševne bolesti okrivljenih lica, a ponajmanje da je bilo ko za takvo delo amnestiran, aboliran ili pomilovan od strane naših državnih organa.** Dakle, prema stavu samog Ustavnog suda, koji u međuvremenu nije izmenjen, u konkretnom parničnom postupku bi se morali primeniti rokovi zastarelosti potraživanja naknade štete od tri, odnosno pet godina iz opštih odredaba člana 376 ZOO. Zbog toga nalazimo da je Ustavni sud u postupku po predmetnoj ustavnoj žalbi potpuno odstupio od sopstvenog zauzetog stava, ali je otišao i značajan korak dalje, produživši za još 15 godina, primenom opštih pravila obligacionog prava o prekidu zastarevanja, prethodno već privilegovani rok za zastarelost tužiočevog potraživanja od 15 godina. To se, po našem mišljenju, nikako nije moglo učiniti. Nema sumnje da je odredba člana 377 ZOO specifični izuzetak od opštih pravila za zastarelost potraživanja naknade štete propisanih u članu 376 ZOO, a još od rimskog prava važi maksima da se svaki izuzetak mora krajnje restriktivno tumačiti. Sam član 377 ZOO sadrži izdvojenu i zasebnu odredbu o prekidu zastarevanja koji se vezuje za prekid zastarevanja krivičnog postupka (gonjenja), iako ZOO za sve druge pravne situacije zajednički normira prekid zastarevanja potraživanja u posebnoj Odseku 4 Zakona (čl. 387–393).“

40

Sudska praksa domaćih sudova je u postupcima za naknadu ratne štete proistekle iz krivičnog dela oružane pobune iz člana 124 KZJ u potpunosti sledila stav Vrhovnog suda Srbije.⁹⁴

Doslednost u primeni pravnog shvatanja Gradanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije zauzetog na sednici 27. decembra 1999. godine, prvi put je stavljena na test

⁹⁴ Videti npr. odluke: Okružnog suda u Valjevu Gž-738/04; Okružnog suda u Beogradu Gž-2614/04, Gž-4701/06; Vrhovnog suda Srbije Rev-180/05, Rev-1473/06; Apelacionog suda u Beogradu Gž-1965/10, Gž-6643/10, Gž-11694/10, Gž-15473/10, Gž-1214/11, Gž-5182/11, Gž-4244/11.

nakon oružanih sukoba na Kosovu, kada je jedan broj građana pokrenuo postupak za naknadu štete koju su pretrpeli usled ratnih dejstava.

Za razliku od postupaka za naknadu ratne štete koja je prouzrokovana pripadnicima bivše JNA (pogibija, ranjavanje) u oružanim sukobima sa paravojnim formacijama bivših republika SFRJ u kojima nije bilo nijedne pravnosnažne osuđujuće krivične presude za krivično delo oružane pobune iz člana 124 KZJ niti drugih razloga za produženje roka zastarelosti koje je definisala sudska praksa, u postupcima koji su vođeni za naknadu štete koju su građani pretrpeli usled oružanih sukoba na teritoriji Kosova postojale su pravnosnažne osuđujuće krivične presude. Veliki broj okrivljenih je pravnosnažno osuđen za izvršenje krivičnog dela terorizma iz člana 125 KZJ ili krivičnog dela udruživanja radi neprijateljske delatnosti iz člana 136 KZJ.⁹⁵

Međutim, sudovi Srbije su smatrali da u ovim parničnim postupcima nema mesta primeni privilegovanog roka zastarelosti iz člana 377 ZOO niti mogućnosti da parnični sud, kao prethodno pitanje, utvrdi postojanje elemenata bića krivičnog dela. Štaviše, parnični sud ovo pitanje ne bi ni bio dužan da utvrđuje kao prethodno pitanje s obzirom na činjenicu postojanja pravnosnažnih osuđujućih krivičnih presuda.

Tako iz obrazloženja presude Apelacionog suda u Kragujevcu **GŽ-830/10** proizlazi „da taj sud nalazi da u konkretnom slučaju nema osnova za primenu roka zastarelosti iz člana 377 ZOO, po kome je predviđeno da, kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kad istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja, a u smislu pravnog shvatanja Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije od 27.12.1999. godine. U konkretnom slučaju, do povrede tužioca je došlo na teritoriji Kosova i Metohije koja je u sastavu države Republike Srbije, dana 10.5.1999. godine, s tim što do ranjavanja tužioca nije došlo u oružanim sukobima sa paravojnim formacijama bivših republika, a s obzirom na to da je tužba za naknadu štete podneta 13.5.2003. godine, to je u konkretnoj pravnoj stvari potraživanje zastarelo, jer je protekao rok od četiri godine i tri dana od momenta nastanka štetnog događaja do podnošenja tužbe, a u skladu sa članom 376 Zakona o obligacionim odnosima.“⁹⁶

Istovetno shvatanje dato je u odluci Apelacionog suda u Novom Sadu **GŽ-3931/11** u kojoj je taj sud naveo da se poseban rok zastarelosti potraživanja naknade štete

95 O tome više u izveštaju FHP „Suditi nekažnjeno: Uloga tužilaca i sudija u montiranim procesima protiv kosovskih Albanaca 1998–2000. godine“, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2017/07/Izvestaj_Suditi_nekaznjeno_Uloga_tuzilaca_i_sudija_u_montiranim_procesima_protiv_kosovskih_Albanaca_1998-2000.pdf

96 Videti presudu Apelacionog suda u Kragujevcu GŽ-830/10.

proistekle iz krivičnog dela može primeniti samo ako je krivično delo utvrđeno u krivičnom postupku, dok se u protivnom ima primeniti rok zastarelosti prema opštim propisima iz člana 376 ZOO. Iz obrazloženja presude drugostepenog veća proizlazi:

„Budući da je štetni događaj nastao 1999. godine, odnosno da je šteta u vidu duševnih bolova nastupila danom saznanja tužioca za pogibiju sina na ratištu 26.3.1999. godine, a da je tužba za naknadu štete podneta sudu 17.7. 2009. godine, to je, po oceni drugostepenog suda, osnovan prigovor zastarelosti potraživanja naknade štete, iz čega proizilazi neosnovanost tužbenog zahteva. Suprotno pravnom stavu prvostepenog suda da u konkretnom slučaju treba primeniti rok zastarelosti predviđen odredbom člana 377 ZOO sa obrazloženjem da je tužiocu pričinjena šteta izvršenjem krivičnog dela terorizma iz člana 125 OKZ za koji je odgovorna tužena, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, drugostepeni sud smatra da nema osnova za primenu odredbi člana 377 ZOO. Naime, poseban rok zastarelosti potraživanja naknade štete iz navedenog člana može se primeniti samo ako je krivično delo utvrđeno u krivičnom postupku, dok se u protivnom ima primeniti rok zastarelosti prema opštim propisima iz člana 376 ZOO, a država u okviru tih rokova odgovara po principu objektivne odgovornosti za štetu nastalu u vezi s obavljanjem vojne službe u okolnostima proglašenog ratnog stanja kao opasne delatnosti, u smislu člana 174 ZOO.“⁹⁷

42

Redovni sudovi su, zauzimanjem ovakvog stava, normu ponovo protumačili na štetu oštećenih, uskraćujući im pravo da u privilegovanom roku zastarelosti realizuju svoje zahteve za obeštećenje prema tuženoj državi. Štaviše, sudije su ne samo pokazale arbitrarnost, odnosno samovolju pri odlučivanju o zahtevima oštećenih zasnovanu na autoritetu vlasti (a ne zakona), već i krajnju proizvoljnost u primeni prava, jer su izostali jasni i nedvosmisleni razlozi na kojima su zasnovale shvatanje da nema mesta jednakom pristupu kao u slučaju tzv. naknada ratnih šteta. Uočljivo je da je i u ovim postupcima prednost dobila zaštita budžetskih sredstava u odnosu na zaštitu individualnih prava oštećenih.

I Ustavni sud je dobio priliku da se izjasni na ovu temu po ustavnim žalbama oštećenih. U jednoj od svojih odluka, Ustavni sud je zaključio sledeće:

97 Videti presudu Apelacionog suda u Novom Sadu Gž-3931/11.

„Ustavni sud je pošao od odredaba Zakona o obligacionim odnosima kojima se reguliše pitanje zastarevanja potraživanja naknade prouzrokovane štete i utvrdio da su odredbama člana 376 st. 1 i 2 Zakona o obligacionim odnosima propisani subjektivni i objektivni rok zastarelosti potraživanja naknade prouzrokovane štete, koji iznose tri godine od saznanja za štetu i za lice koje je štetu pričinilo, odnosno pet godina od kad je šteta nastala. U slučaju kad je, pak, šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za to krivično delo predviđen duži rok zastarelosti od onog navedenog u članu 376 Zakona, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu u ovom slučaju, a saglasno odredbi člana 377 stav 1 Zakona, zastareva kad istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja. Dakle, da bi se mogao primeniti rok zastarelosti potraživanja naknade štete duži od opšteg roka, potrebno je da je šteta prouzrokovana krivičnim delom. Međutim, saglasno odredbi člana 13 Zakona o parničnom postupku, u pogledu postojanja krivičnog dela i krivične odgovornosti učinioaca, parnični sud je vezan za pravnosnažnu presudu krivičnog suda. Stoga bi se, prema oceni Ustavnog suda, duži rok za nastupanje zastarelosti potraživanja od opšteg roka propisanog odredbom člana 376 Zakona o obligacionim odnosima, mogao primeniti samo u slučaju da je presudom krivičnog suda utvrđeno postojanje krivičnog dela čijim je izvršenjem šteta nastala. Međutim, kako i iz navoda ustavne žalbe proizilazi da krivični postupak protiv eventualnih učinilaca krivičnog dela nikada nije ni pokrenut, to se u konkretnom slučaju, prema oceni Ustavnog suda, primenjuju opšta pravila o rokovima zastarelosti potraživanja, utvrđena odredbama člana 376 Zakona, zbog čega je protekao rok u kome je podnosilac mogao prinudnim putem da traži naknadu prouzrokovane štete.

Sledstveno iznetom, prema oceni Ustavnog suda, pravno shvatanje izneto u osporenoj presudi Vrhovnog suda Srbije zasniva se na ustavnopravno prihvatljivom tumačenju merodavnog prava, bez proizvoljnosti i arbiternosti, te stoga nije povređeno podnosiočevo pravo na pravično suđenje, kao ni pravo na rehabilitaciju i naknadu štete, koja su prava zajemčena odredbama čl. 32. i 35. Ustava.”⁹⁸

Na osnovu ovakve odluke Ustavnog suda, nesporno je da je za primenu privilegovanog roka zastarelosti potraživanja naknade štete neophodno da se pravnosnažnom presudom u krivičnom postupku utvrdi da je učinjeno krivično delo, dok je parnični sud ovlašćen da utvrđuje postojanje krivičnog dela samo ako postoje procesne smetnje zbog kojih je izostalo vođenje krivičnog postupka.

98 Videti Odluku Ustavnog suda UŽ-345/2008.

ii. Postojanje krivičnog dela kao prethodno pitanje u parničnim postupcima u kojima je FHP zastupao oštećene

U najvećem broju parničnih postupaka koje je FHP u ime oštećenih vodio pred sudovima Republike Srbije, postojanje krivičnog dela se redovno javljalo kao prethodno pitanje. Ranije pomenuti predmeti **Kukurovići i Dudaš i dr** su samo neki od njih. U svim tim postupcima, stavovi redovnih sudova su bili identični – ukoliko ne postoji pravnosnažna osuđujuća krivična presuda protiv neposrednog izvršioca krivičnog dela, ne postoji mogućnost sudova da kao prethodno pitanje utvrde njegovo postojanje i zahvaljujući tome primene rokove zastarelosti propisane članom 377 ZOO. Sa druge strane, u pojedinim slučajevima sudovi su imali stav da nema mesta primeni člana 377 ZOO, čak ni u situaciji kada postoji pravnosnažna osuđujuća krivična presuda. Jedan od takvih slučajeva jeste i predmet **Enver Duriqi i dr** protiv Republike Srbije.

Slučaj Duriqi i dr (Podujevo)

Dvadeset četvoro tužilaca je pokrenulo parnični postupak protiv Republike Srbije za naknadu nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove zbog smrti bliskih lica usled događaja od 28. marta 1999. godine u Podujevu, kada su pripadnici jedinice „Škorpioni“, koja je bila deo rezervnog sastava Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, izvršili ratni zločin prema civilnom stanovništvu albanske nacionalnosti. Saša Cvjetan i još nekoliko pripadnika „Škorpiona“ izveli su članove porodica Bogujevci i Duriqi iz skloništa u kojem su se krili i ubili ukupno 14 članova ove dve porodice. Zbog izvršenja krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142 st. 1 KZJ, Saša Cvjetan je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina presudom Okružnog suda u Beogradu K-1823/04.⁹⁹

99 Pored Saše Cvjetana, za ratni zločin protiv civilnog stanovništva na kaznu od dvadeset godina zatvora je osuđen i Željko Đukić, presudom Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K-Po2-44/2010 od 22. septembra 2010. godine, koja je potvrđena presudom Apelacionog suda u Beogradu Kž1 Po2-2/2011 od 11. februara 2011. godine. Presudom Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 6/2005 od 5. aprila 2007. godine, za ratni zločin protiv civilnog stanovništva, okrivljeni Slobodan Medić je osuđen na kaznu od dvadeset godina zatvora, okrivljeni Pero Petrašević je osuđen na kaznu od trinaest godina zatvora, okrivljeni Branislav Medić je osuđen na kaznu od dvadeset godina zatvora, a okrivljeni Aleksandar Medić je osuđen na kaznu od pet godina zatvora. Vrhovni sud Srbije je svojom presudom Kž I r.z. 2/2007 od 13. juna 2008. godine potvrdio prvostepenu presudu u odnosu na Slobodana Medića i Peru Petraševića, preinačio prvostepenu presudu u pogledu odluke o kazni u odnosu na optuženog Branislava Medića, izričući mu kaznu zatvora u trajanju od petnaest godina, dok je prvostepena presuda u odnosu na okrivljenog Aleksandra Medića ukinuta i predmet vraćen na ponovno suđenje. U ponovljenom postupku, Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu je donelo presudu K.V. 8/2008 od 28. januara 2009. godine, kojom je Aleksandra Medića ponovo osudilo na kaznu zatvora od pet godina.

Tužiocima su parnični postupak pokrenuli 24. januara 2007. godine, podnošenjem tužbe Prvom opštinskom sudu u Beogradu i tražeći naknadu nematerijalne štete zbog smrti svojih najbližih srodnika. Postupajući po ovoj tužbi, Prvi opštinski sud u Beogradu je, 20. marta 2009. godine, doneo presudu P-491/2007 kojom je u celini odbio zahtev tužilaca uz obrazloženje da je osnovan prigovor zastarelosti tužene Republike Srbije s obzirom na to da privilegovani rokovi zastarelosti iz člana 377 ZOO teku samo u odnosu na štetnika koji za štetu odgovara po osnovu krivice, odnosno samo u odnosu na učinioca krivičnog dela Sašu Cvjetana koji je pravosnažno osuđen u krivičnom postupku. U odnosu na Republiku Srbiju se, po stavu prvostepenog suda, mogu primeniti samo opšti rokovi zastarelosti od tri, odnosno pet godina propisani članom 376 ZOO.¹⁰⁰

Tužiocima su blagovremeno izjavili žalbu protiv prvostepene presude, ali je Apelacioni sud u Beogradu 10. marta 2010. godine doneo presudu Gž-4185/2010 kojom je njihovu žalbu odbio i potvrdio presudu Prvog opštinskog suda u Beogradu. Žalbena veće je prihvatilo stav da se privilegovani rok zastarelosti potraživanja naknade štete pričinjene krivičnim delom može primeniti samo u odnosu na izvršioca krivičnog dela, a ne i na pravno lice koje umesto njega odgovara za tako pričinjenu štetu trećem licu. Rokovi zastarelosti potraživanja naknade štete prema odredbama člana 377 ZOO teku samo prema učiniocu krivičnog dela kojim je šteta prouzrokovana, a ne i prema pravnom licu koje za štetu odgovara umesto njega po odredbama člana 172 ZOO. To znači da potraživanje naknade štete od države po osnovu odgovornosti države za štetu koju prouzrokuje njen organ zastareva u rokovima propisanim odredbama člana 376 ZOO.¹⁰¹

45

Ni u revizionom postupku tužiocima nisu dobili adekvatnu pravnu zaštitu, jer je Vrhovni kasacioni sud, presudom Rev-85/2011 od 13. aprila 2011. godine, odbio reviziju Envera Duriqija, prihvatajući u celini obrazloženje koje su dali nižestepeni sudovi, dok je u odnosu na ostale tužioce revizija odbačena kao nedozvoljena, imajući u vidu odredbe Zakona o parničnom postupku po kojima revizija nije bila dozvoljena u imovinskopravnim sporovima u kojima vrednost predmeta spora ne prelazi dinarsku protivvrednost od 100.000 evra po srednjem kursu Narodne banke Srbije na dan podnošenja tužbe.¹⁰²

Tužiocima su se potom obratili Ustavnom sudu podnoseći ustavnu žalbu 17. avgusta 2011. godine zbog povrede prava na pravično suđenje, prava na rehabilitaciju

100 Videti presudu Prvog opštinskog suda u Beogradu P-491/2007 od 20. marta 2009. godine.

101 Videti presudu Apelacionog suda u Beogradu Gž-4185/2010 od 10. marta 2010. godine.

102 Videti presudu Vrhovnog kasacionog suda Rev-85/2011 od 13. aprila 2011. godine.

i naknadu štete i prava na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo. Odlučujući o ustavnoj žalbi, Ustavni sud je 11. jula 2014. godine doneo odluku Už-3873/2011 kojom je usvojio ustavnu žalbu Envera Duriqija i utvrdio da je presudom Vrhovnog kasacionog suda Rev-85/2011 od 13. aprila 2011. godine povredeno njegovo pravo na pravično suđenje. Ustavni sud je poništio presudu Vrhovnog kasacionog suda i naložio mu da ponovo odluči o reviziji Envera Duriqija, dok je u odnosu na ostale tužioce ustavna žalba odbačena. U svojoj odluci, Ustavni sud se pozvao na svoj stav koji je zauzeo na sednici održanoj 7. jula 2011. godine da, u slučaju kada je šteta prouzrokovana krivičnom delom, ako je za krivično gonjenje predviđen duži rok zastarelosti od rokova propisanih članom 376 ZOO, zahtev za naknadu štete prema svakom odgovornom licu, a ne samo prema štetniku, zastareva kada istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja, samo ako je pravnosnažnom presudom utvrđeno postojanje krivičnog dela i okrivljeni oglašen krivim za krivično delo. S obzirom na to da je Saša Cvjetan pravnosnažno osuđen za izvršenje krivičnog dela, to se i u odnosu na Republiku Srbiju, kao odgovorno lice, primenjuju rokovi zastarelosti iz člana 377 ZOO koji bi se primenili i u odnosu na osuđenog Cvjetana.¹⁰³

Nakon odluke Ustavnog suda, Vrhovni kasacioni sud je doneo rešenje Rev1-50/2014 od 3. jula 2015. godine kojim je ukinuo presude Prvog opštinskog suda u Beogradu i Apelacionog suda u Beogradu u delu koji se odnosi na Envera Duriqija i naložio ponovno suđenje, prihvatajući stav Ustavnog suda u celini.¹⁰⁴

Prvi osnovni sud u Beogradu je 16. decembra 2015. godine doneo presudu P-21734/2015 kojom je dozvolio ponavljanje pravnosnažno okončanog postupka Prvog osnovnog suda u Beogradu P-2043/2010 i delimično usvojio zahteve svih 24 tužioca.

Postupak po žalbama parničnih stranaka se trenutno nalazi u Apelacionom sudu u Beogradu.

iii. Zaključak

U prilog stavu da parnični sud nije ovlašćen da kao prethodno pitanje utvrđuje krivičnu odgovornost štetnika iznosi se najpre argument pretpostavke nevinosti, odnosno da se svako smatra nevinim za krivično delo dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda.¹⁰⁵ Pored ovog argumenta, zagovarači takvog stava tvrde da je samo krivični sud ovlašćen da u krivičnom postupku utvrdi postojanje

103 Videti odluku Ustavnog suda Už-3873/2011 od 11. jula 2014. godine.

104 Videti rešenje Vrhovnog kasacionog suda Rev1-50/2014 od 3. jula 2015. godine.

105 Član 34 st. 2 Ustava RS, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006

krivičnog dela i krivične odgovornosti nekog lica, kao i da je članom 13 ZPP izričito propisano da je sud, u parničnom postupku, u pogledu postojanja krivičnog dela i krivične odgovornosti učinioca, vezan za pravnosnažnu presudu krivičnog suda kojom se optuženi oglašava krivim.

Ono što se sa druge strane propušta jeste sadržina odredbe člana 12 ZPP koja propisuje da ako odluka zavisi od prethodnog rešenja pitanja da li postoji neko pravo ili pravni odnos, a o tom pitanju sud ili drugi nadležni organ još nije doneo odluku (prethodno pitanje), sud može sam da reši to pitanje ako posebnim propisima nije drugačije predviđeno.¹⁰⁶ Odluka suda o prethodnom pitanju ima pravno dejstvo samo u parnici u kojoj je to pitanje rešeno.¹⁰⁷

Saglasno ovoj zakonskoj odredbi, da bi parnični sud primenio privilegovani rok zastarelosti iz člana 377 st. 1 ZOO, neophodno je da kao prethodno pitanje utvrdi postojanje krivičnog dela, tj. njegova meritorna odluka o zahtevu za naknadu štete oštećenog i osnovanosti prigovora zastarelosti zavisi od prethodnog odgovora na pitanje da li u radnji štetnika ima elemenata krivičnog dela.

Uskraćivanjem prava parničnom sudu da reši o postojanju krivičnog dela kao prethodnom pitanju za potrebe parničnog postupka za naknadu štete proistekle iz krivičnog dela, dovodi se u pitanje zakonitost same parnične presude u tom sudskom postupku. Ovo iz razloga što je parnični sud, ovakvim pristupom, faktički onemogućen da u skladu sa zakonom odluči o osnovanosti tužbenog zahteva oštećenog, jer mu nije dozvoljeno da odgovori na prejudicijalno pitanje koje logički prethodi odluci u meritumu. Shodno tome, oštećeni je unapred osuđen na primenu opštih rokova zastarelosti za naknadu štete iz člana 376 ZOO, iako je reč o šteti koja je proistekla iz krivičnog dela štetnika.

47

Pored navedenog, sam ZPP u članu 12 st. 2 izričito ukazuje da odluka o prethodnom pitanju ima pravno dejstvo samo u parnici u kojoj je to pitanje rešeno. To bi značilo da odluka o prethodnom pitanju nije podobna da bude materijalno pravnosnažna i njeno dejstvo je ograničeno samo za potrebe parničnog postupka u kojem je ona doneta. Samim tim, okolnost da je sud kao prethodno pitanje utvrdio da postoje elementi krivičnog dela štetnika, ne dovodi do toga da je štetnik osuđen za krivično delo kao ni da mu parnični sud može izreći kaznu. Naprotiv, štetnik ne snosi nikakve krivičnopravne posledice ovakve odluke parničnog suda. Njegova odgovornost je isključivo građanskopravne prirode i odgovara oštećenom za štetu koju mu je

¹⁰⁶ Član 12 st. 1 ZPP, *Službeni glasnik RS*, br. 72/11, 49/13, 74/13 i 55/14.

¹⁰⁷ Član 12 st. 2 ZPP, *Službeni glasnik RS*, br. 72/11, 49/13, 74/13 i 55/14.

pričinio, s tim što je oštećeni privilegovan u pogledu roka zastarelosti, jer svoj odštetni zahtev može realizovati u roku koji je propisan za zastarelost krivičnog gonjenja za konkretno krivično delo.

U prilog navedenom stavu da se krivičnopravna i građanskopravna odgovornost drastično razlikuju ide i stav iznet u sudskoj praksi, poput npr. odluke **Gž-1883/11** u kojoj je navedeno da je:

„Građanskopravna odgovornost za štetu šira od krivičnopravne odgovornosti, te je, bez obzira na to što je parnični sud vezan za pravnosnažnu osuđujuću krivičnu presudu, saslušanje stranaka i svedoka u parničnom postupku potrebno, jer štetnik odgovara za štetu samo u granicama svoje odgovornosti, pa je u parničnom postupku, saglasno odredbama Zakona o obligacionim odnosima, dozvoljeno dokazivati da li je oštećeni svojim radnjama eventualno doprineo da šteta nastane ili da bude veća.“¹⁰⁸

Imajući u vidu sve ove činjenice, nema mesta drugačijem zaključku do onog da prethodno pitanje postojanja krivičnog dela nije građanskopravne prirode; parnični sud o njemu ne može odlučivati kao o predmetu posebnog spora, pa zato odluka parničnog suda o tom pitanju ne može imati dejstvo materijalne pravnosnažnosti ni po incidentnom zahtevu tužioca, odnosno protivtužbi tuženog.¹⁰⁹ Posledično, ne može doći ni do kršenja Ustavom zagarantovane pretpostavke nevinosti štetnika odlučivanjem o njegovoj krivičnoj odgovornosti kao prethodnom pitanju u parničnom postupku.

48

VII. Računanje rokova zastarelosti potraživanja naknade štete proistekle iz krivičnog dela

Još jedna od dilema pred kojom se pravosuđe Srbije našlo jeste momenat od kojeg počinje da teče privilegovani rok zastarelosti naknade štete proistekle iz krivičnog dela.

Iz sadržine odredbe člana 377 ZOO proizlazi da se ona odnosi samo na dužinu roka zastarelosti potraživanja naknade štete, odnosno da ona propisuje duži, po oštećenog povoljniji, rok zastarelosti potraživanja naknade štete proistekle iz krivičnog dela.

¹⁰⁸ Videti presudu Višeg suda u Novom Sadu Gž-1883/11.

¹⁰⁹ Dr Marija Karanikić Mirić, „Zastarelost potraživanja naknade štete prouzrokovane krivičnim delom“, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, godina LIX, 1/2011, str. 202.

Namera zakonodavca je očigledno bila da, u situacijama kada oštećeni pretrpi štetu kao posledicu krivičnog dela, bude u povoljnijoj poziciji u pogledu rokova u kojima svoj zahtev za obeštećenje može realizovati. Sa druge strane, štetnik se nalazi u nepovoljnijoj poziciji u pogledu tih istih rokova, upravo zato što je štetu prouzrokovao izvršenjem krivičnog dela.

Sama činjenica da je određena radnja štetnika kvalifikovana kao krivično delo opravdava, ne samo izricanje krivične sankcije učiniocu, već i povlašćeniji položaj za oštećenog u parničnom postupku u situaciji kada je takvom radnjom štetnika on pretrpeo štetu.

Osim pravila koje se tiče dužine roka zastarelosti potraživanja naknade štete proistekle iz krivičnog dela, odredba člana 377 ZOO ne definiše na koji način se uređuje pitanje od kog trenutka privilegovani rok zastarelosti počinje da teče. U tom smislu, osnovano bi se moglo pretpostaviti da i u slučaju štete koja je posledica krivičnog dela, zastarelost počinje da teče saglasno članu 186 ZOO, odnosno od trenutka nastanka štete. Ova pretpostavka je utemeljena u najmanje dva argumenta: (1) član 377 ZOO ne definiše posebne rokove od kojih zastarelost u slučaju štete proistekle iz krivičnog dela počinje da teče i (2) zakonskim odredbama nije isključena primena opštih pravila kojima se definiše trenutak nastanka štete (kako je i sam Ustavni sud naglasio u nekoliko svojih odluka, uključujući i odluku UŽ-863/2012).

49

Ukoliko bi se prihvatio pristup koji je sudska praksa već ranije definisala – da momenat preduzimanja štetne radnje i momenat nastanka štete ne moraju nužno da se poklapaju i da potraživanje naknade štete dospeva u trenutku kada je šteta nastala, a ne kada je štetna radnja preduzeta, i u ovim parnicama sudovi bi imali zadatak da utvrde trenutak nastanka štete.

Shodno tome, neophodno je ponovo ukazati na višedecenijsko pravno shvatanje da, za određivanje trenutka nastanka štete, nije dovoljno samo saznanje da je šteta nastupila, već je potrebno saznanje o vrsti i obimu štete, odnosno saznanje o tome kada su štetne posledice dobile oblik konačnog stanja,¹¹⁰ kao i da je sudska praksa najviših sudova definisala trenutak od kojeg zastarelost potraživanja pojedinih vidova naknade nematerijalne štete teče na sledeći način:

„Zastarelost potraživanja naknade nematerijalne štete za fizičke bolove počinje teći od prestanka bolova, za strah od prestanka straha, za duševne

110 Videti Presude Vrhovnog suda Srbije Rev-260/05, Rev-751/01, Rešenje Okružnog suda u Čačku GŽ-187/05.

bolove zbog umanjena životne aktivnosti od završetka lečenja i saznanja za trajno umanjene životne aktivnosti ili pogoršanja zdravstvenog stanja od dana saznanja za novu težu posledicu.¹¹¹

Saglasno svemu, teško da se može izbeći zaključak da u slučaju kada je šteta pričinjena krivičnim delom zastarevanje prava na naknadu štete počne da teče od nekog drugog momenta do onog kada je šteta nastala.

Međutim, kada se ovo pitanje otvorilo pred redovnim sudovima, ispostavilo se da oni nisu imali ovakav stav. U jednoj od presuda Apelacionog suda u Beogradu, u pogledu prigovora oštećenog da njegovo potraživanje nije zastarelo, jer sud nije cenio momenat saznanja za konačan obim štete, navedeno je da:

„...kada je reč o potraživanju naknade štete prouzrokovane krivičnim delom, tj. o privilegovanom roku iz člana 377 Zakona o obligacionim odnosima, treba imati u vidu da je reč o roku zastarelosti čijim protekom oštećeni apsolutno gubi pravo na potraživanje naknade štete, odnosno da u primeni privilegovanog roka nije od uticaja momenat saznanja za konačan obim štete, tj. momenat saznanja za štetu i učinioca, za dijagnozu bolesti, konačni oblik bolesti i sl., te ni podnošenje zahteva za obeštećenje van spora u smislu člana 377 stav 2 Zakona o obligacionim odnosima ne vodi prekidu zastarevanja zahteva za naknadu štete.“¹¹²

50

Identičan stav zauzet je i u velikom broju drugih sudskih odluka.¹¹³

Sa druge strane, donošene su i pravnosnažne odluke Apelacionog suda u Beogradu u kojima je zauzet potpuno suprotan stav. U presudi **GŽ-2523/2010** taj sud je potvrdio prvostepenu presudu kojom je usvojen tužbeni zahtev oštećenog uz obrazloženje da je kod tužioca psihološkim i psihijatrijskim pregledom dijagnostikovano oboljenje anksiozno-depresivni sindrom, koje je svoj konačni oblik dobilo 4. marta 2008. godine; da je ovo oboljenje, koje je posledica tužiočevog boravka na ratištu od 26. oktobra do 7. decembra 1991. godine, dovelo do umanjena opšte životne aktivnosti tužioca za 17%; da su nadležni sudovi, nalazeći da je tužena Republika Srbija u obavezi da tužiocu nadoknadi štetu po ovom osnovu, usvojili ovaj tužbeni zahtev tužioca i dosudili pravičnu naknadu za traženi vid štete, a odbili kao neosnovan tužbeni zahtev tužioca za naknadu štete za pretrpljeni strah, uz zaključak da je neosnovan navod

111 Videti rešenje Vrhovnog suda Srbije Rev-1427/05.

112 Videti presudu Apelacionog suda u Beogradu GŽ-13406/10.

113 Videti npr. odluke: Apelacionog suda u Novom Sadu GŽ-7276/10; Apelacionog suda u Beogradu GŽ-6518/11, GŽ-4395/11, GŽ-5704/12, GŽ-270/14; GŽ-2193/15.

tužene da je potraživanje tužioca zastarelo, imajući u vidu da se radi o šteti nastaloj usled krivičnog dela oružane pobune, te da je rok zastarelosti ovog potraživanja jednak roku zastarelosti krivičnog gonjenja za navedeno krivično delo, da je oboljenje dobilo konačni oblik 4. marta 2008. godine, a da je tužba podneta 25. marta 2008. godine.¹¹⁴

S obzirom na ponovo neujednačenu sudsku praksu i po ovom pitanju, kao i nezadovoljstvo oštećenih koji u postupcima nisu uspeli da realizuju svoje potraživanje štete koju su pretrpeli kao posledicu izvršenog krivičnog dela, ovo pitanje se našlo pred Ustavnim sudom po ustavnim žalbama oštećenih.

Ustavni sud je, u odluci **Už-2039/2010**, po ovom pitanju utvrdio povredu prava na pravično suđenje i prava na jednaku zaštitu prava podnosiocu ustavne žalbe usled različitog postupanja Apelacionog suda u Beogradu u drugim postupcima u istoj činjeničnoj i pravnoj situaciji. Međutim, Ustavni sud je u ovoj odluci otišao korak dalje i izneo stav da smatra:

„da se osporena presuda zasniva na ustavnopravno prihvatljivom tumačenju materijalnog prava, te da je odredbom člana 377 stav 1 Zakona o obligacionim odnosima propisano da, kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kada istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja. Ovaj rok je objektivni rok zastarelosti potraživanja i računa se od momenta nastanka štete, a kako je šteta nastala 16. avgusta 1991. godine, što dalje ukazuje da momenat saznanja za štetu i obim štete u ovako dugom roku zastarelosti od 15 godina, nema značaja za zaključak da predmetna potraživanja tužioca nisu zastarela.“¹¹⁵

51

Identično shvatanje je Ustavni sud izneo i u Odluci **Už-863/2012**, pozivajući se na Odluku **Už-2039/2010**:

„Ustavni sud konstatuje da su, u ovom ustavnosudskom predmetu, redovni sudovi dali ustavnopravno prihvatljivo tumačenje materijalnog prava kada su istakli da se, u konkretnom slučaju, primenjuje odredba člana 377 stav 1 Zakona o obligacionim odnosima kojom je propisano da kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kada istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja. Dakle,

114 Videti odluku Apelacionog suda u Beogradu Gž-2523/2010.

115 Videti odluku Ustavnog suda Už-2039/2010.

radi se o objektivnom roku zastarelosti potraživanja, koji počinje teći od momenta nastanka štete, dok sam momenat saznanja za štetu i obim štete u ovako dugom roku zastarelosti od 15 godina nemaju uticaja na zastarelost predmetnog potraživanja (videti Odluku UŽ-2039/2010 od 13. juna 2012. godine):“

Ovakvim pristupom, Ustavni sud je faktički podržao tumačenje norme člana 377 ZOO od strane redovnih sudova koja odstupa od ranijeg shvatanja da za određivanje trenutka nastanka štete nije dovoljno samo saznanje da je šteta nastupila, već je potrebno saznanje o vrsti i obimu štete, odnosno kada su štetne posledice dobile oblik konačnog stanja.

Argument koji je izneo Ustavni sud da „momenat saznanja za štetu i obim štete u ovako dugom roku zastarelosti od 15 godina, nemaju uticaja na zastarelost predmetnog potraživanja “suprotan je višedecenijskoj praksi redovnih sudova,¹¹⁶ kao i odlukama Ustavnog suda u kojima je utvrđivao povredu prava na pravično suđenje i prava na jednaku zaštitu prava.¹¹⁷ Pored toga, suprotan je i zaključku koje je izneo ESLJP u predmetu *Golubović protiv Srbije* u kojem je naglasio da je Ustavni sud adekvatno reagovao i utvrđivao povrede prava zbog odstupanja u tumačenju početka toka zastarelosti, nakon čega su oštećeni podneli predlog za ponavljanje parničnih postupaka.

Tvrđnja da u konkretnom slučaju nije reč o istoj činjeničnoj i pravnoj situaciji, jer se u potonjim postupcima radi o šteti prouzrokovanoj izvršenjem krivičnog dela takođe nije utemeljena, jer je kod šteta proisteklih izvršenjem krivičnog dela izražena jasna namera zakonodavca da pojača odgovornost štetnika, odnosno stavi u povoljniji položaj oštećenog.

Uskraćivanjem prava oštećenom da mu privilegovani rok zastarelosti potraživanja naknade štete počne teći na jednak način na koji bi počeo i u slučaju primene opštih rokova zastarelosti bi čak mogao da ga dovede u nepovoljniji položaj. Tako npr. po stavu sudske prakse, kod opštih rokova zastarelosti objektivni rok počinje da teče od momenta nastanka štete (od kada je oboljenje dobilo konačni oblik u slučaju posttraumatskog stresnog poremećaja), dok kod privilegovanog roka zastarelosti ovaj momenat nije merodavan, shodno čemu oštećenom objektivni zastarni rok počinje da teče i pre nego je šteta nastala (pre nego što je oboljenje dobilo konačni oblik u slučaju posttraumatskog stresnog poremećaja).

116 Videti fn. 29.

117 Videti npr. UŽ-1749/09; UŽ-4933/11; UŽ-4561/10; UŽ-5487/10.

Ovakvim pristupom je potpuno obesmišljena privilegija koju je zakonodavac dodelio oštećenom u slučaju štete koju pretrpi kao posledicu izvršenog krivičnog dela.

VIII. Sudska praksa u drugim državama bivše Jugoslavije

i. Hrvatska

Spornim pitanjima da li se privilegovani rok zastarelosti primenjuje samo na učinioca krivičnog dela ili se njegova primena proteže i na odgovorno lice, kao i da li je parnični sud ovlašćen da kao prethodno pitanje za potrebe primene privilegovanog roka zastarelosti rešava o postojanju krivičnog dela kao prethodnom pitanju, bavilo se i pravosuđe Hrvatske.

U svojoj presudi br. **Rev-358/1991-2**, Vrhovni sud Hrvatske je presudio da se, ako je građanska tužba podnesena nakon što nastupi zastarelost krivičnog gonjenja, ne može primeniti duži zakonski rok zastarelosti iz člana 377 Zakona o obveznim odnosima. Merodavni deo presude glasi:

“Naime, prema navedenoj odredbi čl. 377. st. 1. ZOO zahtev za naknadu štete počinjene krivičnim gonjenjem zastarijeva kada istekne vrijeme određeno za zastaru krivičnog gonjenja. Zastara krivičnog gonjenja protiv III-tuženika nesumnjivo je nastupila prije okončanja krivičnog postupka koji je protiv njega vođen u predmetu ... u kojem je optužba protiv njega odbijena, krivičnog upravo zbog i zastare krivičnog gonjenja, pravomoćnom presudom od 9.3.1987., dakle prije podnošenja tužbe u ovoj parnici (koja je tužba podnesena 21.9.1989.). Prema tome u tom času nastupila je zastara utuženog potraživanja.”¹¹⁸

53

Vrhovni sud je u svojoj odluci br. **Rev-2563/1992-2** ispitao mogućnost da sud u građanskom postupku oceni zakonski rok zastarelosti iz člana 377 Zakona o obveznim odnosima kad krivična odgovornost nije utvrđena pravnosnažnom presudom u krivičnom postupku. Merodavni deo odluke glasi:

„Pogrešan je nadalje pravni stav sudova nižeg stupnja da se odredba čl. 377. Zakona o obveznim odnosima može primijeniti samo onda kada je pravomoćnom presudom krivičnog suda utvrđeno postojanje krivičnog

118 Videti presudu Vrhovnog suda Hrvatske Rev-358/1991-2.

djela. To zbog toga jer prema usvojenoj sudskoj praksi u slučaju ako je šteta učinjena krivičnim djelom ali do pokretanja odnosno okončanja krivičnog postupka protiv štetnika nije došlo do smrti učinioca ili je obolio od trajne duševne bolesti ili ako je učinjeno krivično djelo zahvaćeno pomilovanjem i amnestijom ili ako postoje neke druge okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost ili gonjenje, činjenica da je šteta uzrokovana krivičnim djelom može se ako se tuženi poziva na zastaru utvrditi (o tome odlučiti kao u prethodnom pitanju) u parničnom postupku.

Treba naglasiti da se duži zastarni rok iz čl. 377. Zakona o obveznim odnosima ne primjenjuje samo na učinioca krivičnog djela, već i prema odgovornoj osobi za naknadu štete.”¹¹⁹

U pogledu mogućnosti da građanski sud primeni duži zakonski rok zastarelosti iz člana 377. Zakona o obveznim odnosima, domaći žalbeni sudovi presudili su da se to može primeniti samo ako je pravosnažnom presudom u krivičnom postupku utvrđeno da je šteta nastala kao posledica krivičnog dela. Merodavni deo žalbene odluke Županijskog suda u Bjelovaru (br. **Gž-626/99**) glasi:

54

“... Zastarni rok prema odredbi čl. 377. ZOO, kao dulji zastarni rok, smije se primijeniti samo onda, kada je krivičnom presudom utvrđeno da šteta potječe od krivičnog djela. Taj se rok ne smije primijeniti kada je krivični rok dovršen, odlukom koja nije osuđujuća u odnosu na odgovornu osobu, no sporno je pitanje da li je parnični sud ovlašten utvrditi je li šteta uzrokovana krivičnim djelom.

Parnični sud je na to ovlašten samo u slučaju kada su postojale određene procesne smetnje, zbog kojih se nije mogao protiv počinitelja provesti kazneni postupak. Jedino tada je parnični sud ovlašten, radi ocijene je li nastupila zastara zahtjeva za potraživanje naknade štete uzrokovane kaznenim djelom, sam ispitati je li šteta počinjena takvim radnjama koje sadrže biće kaznenog djela.”¹²⁰

Identičan stav zauzet je i u presudi Županijskog suda u Varaždinu **Gž-151/03-2**.

Hrvatski građani su se obraćali i Ustavnom sudu Hrvatske ustavnim tužbama po ovom pitanju, ali neuspješno. Ustavni sud je smatrao da je ustavnopravno prihvatljivo tumačenje koje su dali redovni sudovi Hrvatske:

119 Videti presudu Vrhovnog suda Hrvatske Rev-2563/1992-2.

120 Videti odluku Županijskog suda u Bjelovaru Gž-626/99.

“da se odredba čl. 377. Zakona o obveznim odnosima može primijeniti samo onda kada je pravomoćnom presudom krivičnog suda utvrđeno postojanje krivičnog djela” kao i “da se duži zastarni rok iz čl. 377. Zakona o obveznim odnosima ne primjenjuje samo na učinioca krivičnog djela, već i prema odgovornoj osobi za naknadu štete.”¹²¹

Evropski sud za ljudska prava je takođe dobio priliku da se izjasni u vezi sa načinom na koji hrvatski sudovi tumače odredbu člana 377 Zakona o obveznim odnosima. Postupajući po predstavi aplikanata *Anta i Marije Baničević*, taj sud je 2. oktobra 2012. godine doneo odluku u predmetu br. 44252/10 u kojoj je utvrdio da je njihova predstavka nedopuštena. ESLJP je u obrazloženju odluke naveo sledeće:

„Sud bilježi kako je, iako članak 377 Zakona o obveznim odnosima ostavlja dvojbe o načinu primjene zakonskog zastarnog roka na građanske tužbe za naknadu štete uzrokovane kaznenim djelom, sav mogući nedostatak jasnoće ispravljen ustanovljenom praksom domaćih sudova. To je podnositeljima omogućilo da predvide u kakvim okolnostima mogu očekivati da će njihova građanska tužba biti odbačena zbog nastupa zastare. Međutim, time što svoju građansku tužbu nisu podnijeli u općem zastarnom roku podnositelji su se, iako su imali odvjetnika, stavili u situaciju u kojoj su se izložili opasnosti nastupanja zastare u odnosu na njihovu građansku tužbu.

Stoga se ne može reći da su sami zakonski zastarni rokovi ili način na koji su primijenjeni u ovom predmetu povrijedili samu bit prava podnositelja na pristup sudu.“¹²²

ii. Bosna i Hercegovina

Kao i Ustavni sud Hrvatske, i Ustavni sud Bosne i Hercegovine (BiH) je u nekoliko svojih odluka razmatrao identična pitanja. Stav koji je Ustavni sud zauzeo zasnovan je takođe na odluci Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Baničević protiv Hrvatske*, a građani su ostali uskraćeni u pravu da svoje potraživanje naknade štete ostvare u privilegovanom roku zastarelosti.

Tako se u odluci **Ap-4128/10** Ustavni sud BiH izjasnio o oba sporna pravna pitanja, pozivajući se na presudu *Baničević* i argumente Evropskog suda za ljudska prava.

121 Videti Odluku Ustavnog suda Hrvatske U-III-8149/2014 i U-III-4886/2016.

122 Videti Odluku Evropskog suda za ljudska prava *Baničević protiv Hrvatske*, Predstavka br. 44252/10, odluka od 2. oktobra 2012. godine, § 36, 37.

Merodavni deo odluke Ustavnog suda glasi:

„Dalje, prema mišljenju Ustavnog suda, obrazloženje Vrhovnog suda u pogledu primjene odredbe člana 377 ZOO ne ukazuje na bilo kakvu proizvoljnost, budući da se odredba člana 377 ZOO može primijeniti samo prema učiniocu krivičnog djela, a ne i prema onom trećem licu koje, inače, odgovara za štetu umjesto faktičkog učinioca krivičnog djela. Stoga se na to treće lice može samo primijeniti odredba člana 376 ZOO. Također, Ustavni sud primjećuje da je Vrhovni sud usvojio stajalište da u konkretnom slučaju nema uvjeta da se u predmetnom parničnom postupku utvrđuje da li je šteta učinjena radnjama koje sadrže elemente krivičnog djela za šta je, prema mišljenju Ustavnog suda, dao jasne i precizne razloge koji ne ukazuju na proizvoljnost u primjeni materijalnog prava. Pored navedenog, Ustavni sud zapaža da apelanti u predmetnom postupku nisu dokazali da postoji pravosnažna presuda krivičnog suda kojom je utvrđeno da su pripadnici oružanih snaga Republike Srpske počinili krivično djelo protiv čovječnosti ili međunarodnog prava, a u čijem su izvršenju lišeni života bliski srodnici apelanata, za koju presudu bi bio vezan parnični sud u smislu odredbe člana 12. ZPP.

56

Prema tome, imajući u vidu okolnosti konkretnog slučaja, kao i praksu Evropskog suda u predmetu *Baničević*, Ustavni sud smatra da u konkretnom slučaju nije bilo ničega što bi apelante spriječilo da svoju građansku tužbu za naknadu štete podnesu u roku iz odredbe člana 376. st. 1. i 2. ZOO. Stoga su se apelanti, iako su imali advokata, izložili opasnosti da nastupi zastara u odnosu na njihovu građansku tužbu. Pri tome Ustavni sud ima u vidu da se u konkretnom slučaju nije mogla primijeniti odredba člana 377. ZOO, budući da se rokovi iz navedene odredbe odnose na izvršioca krivičnog djela, a ne na treća lica koja su eventualno odgovorna za njegove radnje. Dalje, nije bilo osnova da se u parničnom postupku utvrđuje da je šteta apellantima počinjena krivičnim djelom. Stoga se, prema mišljenju Ustavnog suda, u konkretnom slučaju, primjenjujući zakonske zastarne rokove, ne može reći da su sami zakonski rokovi ili način na koji su primijenjeni u ovom predmetu povrijedili pravo apelanata na pravično suđenje.¹²³

123 Videti Odluku Ustavnog suda Bosne i Hercegovine AP-4128/10, par. 43 i 44.

Ustavni sud BiH se, sledeći presudu ESLJP,¹²⁴ i u drugim svojim odlukama držao zauzetog stava.

Međutim, u odluci **AP-289/03**, koja je doneta deceniju ranije, Ustavni sud BiH je izrazio nešto drugačije shvatanje u odnosu na praksu koju je ustanovio nakon presude ESLJP u predmetu *Baničević*. Relevantni delovi ove Odluke glase:

„29. Imajući u vidu navedeno, razloge prvostepene presude koji sadrže detaljna obrazloženja o svim zastarnim rokovima, te nespornu činjenicu da je prednik apelanata kao civil zatvoren u logor za vrijeme rata i ubijen, tu se radi o izvršenju nekog od djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, što je notorno. Shodno tome, zastara u ovakvom slučaju nastupa tek kada nastupi zastara gonjenja za izvršenje djela iz navedene grupe krivičnih djela. Zato apelanti nesumnjivo imaju pravo na nadoknadu štete koja je proistekla zbog pretrpljenih duševnih bolova za izgubljenim suprugom i ocem.

[...]

38. Stoga, okolnosti i činjenice konkretnog slučaja ukazuju da je šteta za apelante nastala izvršenjem nekog od krivičnih djela iz grupe krivičnih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava. S obzirom da, shodno članu 100 Krivičnog zakona, zastarjelost krivičnog gonjenja za predmetna krivična djela ne može da nastupi, ne može da nastupi niti zastarjelost potraživanja nadoknade štete. U takvoj pravnoj situaciji, Ustavni sud smatra da nepostojanje pravosnažne osuđujuće presude donesene u krivičnom postupku ne znači da šteta nije nastala izvršenjem krivičnog djela.“¹²⁵

Imajući u vidu navedenu presudu, stiče se zaključak da je, tek nakon odluke Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Baničević*, Ustavni sud Bosne i Hercegovine odlučio da promeni shvatanje izneto u predmetu **AP-289/03** i da ne dopusti da se o pitanjima da li se privilegovani rok zastarelosti primenjuje samo na učinioca krivičnog dela ili se njegova primena proteže i na odgovorno lice, kao i da li je parnični sud ovlašćen da kao prethodno pitanje za potrebe primene privilegovanog roka zastarelosti rešava o postojanju krivičnog dela kao prethodnom pitanju, zakonske norme tumače u korist oštećenih.

124 Videti odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine AP-4264/11; AP-3979/11; AP-2829/11

125 Videti Odluku Ustavnog suda Bosne i Hercegovine AP-289/03.

IX. Zaključak

Kao što je na početku izveštaja rečeno, privilegovani rokovi zastarelosti su uneti u pravni sistem Srbije kako bi se pružila adekvatnija pravna zaštita oštećenima i omogućilo im se da, u dužem roku koji je propisan za zastarelost krivičnog gonjenja, realizuju svoje potraživanje. Sa druge strane, veći stepen odgovornosti štetnika utemeljen je na činjenici da je štetu prouzrokovao izvršenjem krivičnog dela – radnje koju zakon definiše kao protivpravnu i skrivljenu i koja za posledicu ima izricanje krivične sankcije učiniocu.

Uprkos jasnoj nameri zakonodavca da oštećenog stavi u povoljniji položaj u slučaju da štetu pretrpi kao posledicu krivičnog dela, sudovi Srbije su učinili sve što je bilo u njihovoj moći da ovu nameru osujete. Analizirana sudska praksa redovnih sudova pokazuje intenciju sudija da na svaki mogući način uskrate oštećenima pravo da dobiju adekvatno obeštećenje pretrpljene štete, odnosno da na svaki mogući način zaštite budžetska sredstva.

58

Gotovo ni u jednoj od prethodno navedenih pravnih situacija pravne norme koje regulišu pitanje zastarelosti nisu tumačene u korist oštećenih. Sa druge strane, u onim situacijama u kojima je inicijalno sudska praksa imala stav da je zahtev tužilaca za naknadu štete osnovan, vrlo brzo je takav stav menjan, bez uporišta u izmeni zakona ili postojanju potrebe da se ponovo razmotri konkretno pravno pitanje u svetlu nekih novih činjenica. Ovakve neutemeljene izmene stavova vodile su nejednakoju sudskoj praksi i unošenju pravne nesigurnosti u pravosudni sistem Srbije. Najbolji primer za to su parnični postupci u kojima je FHP zastupao žrtve koje su u jednom broju postupaka uspevale da dobiju pravnosnažne i izvršne presude u svoju korist i da naplate potraživanje naknade štete od Republike Srbije da bi, zahvaljujući kasnijim izmenama sudske prakse, žrtve koje su se našle u identičnom položaju, u istovetnim parnicama, takve postupke gubile.

U nemalom broju slučajeva je intervenisao i Ustavni sud, pokušavajući da ujednači sudske praksu ili bar da ispravi štetu koju su pričinili redovni sudovi. Nekada mu je to polazilo za rukom, dok će dobar deo takvih pitanja dobiti epilog pred Evropskim sudom za ljudska prava, poput slučaja *Golubović*.

Ono što očito zabrinjava jeste spremnost sudija da se otvoreno stave na stranu tuženog u postupku (najčešće Republike Srbije) i time, ionako otežan materijalni i procesni položaj oštećenog, učine još težim. Ovako podiranje položaja tužioca u parnici narušava standard „jednakosti oružja“ parničnih stranaka i nameće prekomeran i nesrazmeran teret oštećenom koji on nije u stanju da ponese. Konačno, ovakav

pristup vodi povredi prava na pravično suđenje, ali i prava na delotvorno i efikasno pravno sredstvo, jer su oštećeni, postojećim pristupom suda, unapred uskraćeni u pravu da se njihov slučaj adekvatno razmotri pred redovnim sudovima Srbije.

Šteta koja može proisteći iz ovakvog postupanja sudova je višestruka. Najpre po oštećene, koji ne mogu da dobiju adekvatnu pravnu zaštitu pred domaćim sudovima i kojima se nameće nesrazmeran teret u ovakvim parnicama za naknadu štete, pa su zbog toga prinuđeni da zaštitu potraže pred Evropskim sudom za ljudska prava koji je svoj stav u slučaju Srbije već delimično izneo u predmetu *Golubović*.

Ukoliko odluke Evropskog suda za ljudska prava u ovim postupcima budu na štetu Republike Srbije, budžetska sredstva koja pravosuđe Srbije pokušava da zaštiti svojim presudama biće na dodatnom udaru. Samim tim, umesto zaštite budžeta koju je sebi postavilo kao primarni cilj, pravosuđe Srbije će biti dodatni uzrok njegovog urušavanja.

Na kraju, najveća šteta nastaje i po sam pravosudni sistem Srbije, jer je prepoznat kao izvor pravne neizvesnosti i nesigurnosti, neujednačene sudske prakse, proizvoljnosti i arbitrarnosti u primeni prava, što sve vodi ugrožavanju ustavnog načela vladavine prava.

Zaobilaženje pravde:

Zastarelost kao mehanizam uskraćivanja prava žrtvama rata na naknadu štete

Prvo izdanje

Izdavač:

Fond za humanitarno pravo

Dečanska 12, Beograd

www.hlc-rdc.org

Autor: Mihailo Pavlović

Urednica: Ivana Žanić

Lektorka: Miljana Đurović

Tiraž: 300

Štamparija: Instant System, Belgrade

ISBN 978-86-7932-092-6

© Fond za humanitarno pravo

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

340.142:347.513(497.11)

341.384(497.11)

341.231.14-058.65

ПАВЛОВИЋ, Михаило, 1979-

Zaobilaženje pravde: Zastarelost kao mehanizam uskraćivanja prava
žrtvama rata na naknadu štete / [autor Mihailo Pavlović]. - 1. izd. -

Beograd : Fond za humanitarno pravo, 2018 (Beograd : Instant System). - 59
str. ; 25 cm

Podatak o autoru preuzet iz kolofona. - Tiraž 300. - Napomene i
bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-7932-092-6

a) Жртве рата - Репарације - Србија b) Жртве рата - Репарације - Србија
COBISS.SR-ID 265207564

